

הרב משה כהן

פיגול – מהותו, כלליו ופרטיו

א. מקור דין פיגול	2. צירוף פיגול בעבודות שונות
ב. ביאור טעם איסור הפיגול	3. צירוף באכילה עצמה ובין אכילה להקטרה
ג. המחשבות המפגלות	ח. פיגול בשינוי ייעוד
1. ההבחנה בין חוץ לזמנו וחוץ למקומו	ט. אברים שאינם מפגלים
2. מקום המשולש בדמים	1. עצמות קרניים טלפיים ואלל
3. עקירה בטעות	2. דין שליל ושליה
4. מחשבת הינוח	3. ביצים וחלב
ד. גדרי הפיגול	4. לחמי תודה ושתי הלחם
ה. דין קרב המתיר כמצוותו	5. מנחת נסכים ולוג שמן של מצורע
ביאור מחלוקת ר' יהודה ורבנן בעניין	י. הפיגול – במתירי הקרבן
מחשבות מוציאות מזו לזו	1. הגדרת המתירים במנחה ובזבח
ו. עירוב פסולים במחשבת פסול ופיגול	2. פיגול בחצי מתיר
1. מקור הדברים	3. דין פיגול בדבר שאין לו מתירים
2. היקף הדברים	4. פיגול מתיר על ידי מתיר אחר
3. משמעות הדברים	5. הקטרה מפגלת הקטרה
ז. צירוף מחשבות בפיגול	6. פיגול הקרבן על ידי פיגול חלקי
1. בין חוץ לזמנו וחוץ למקומו	יא. המפגל בפנים על הנעשה בחוץ, ולהיפך

א. מקור דין פיגול

בתורה ישנן שתי פרשיות המלמדות על דין פיגול. האחת בפרשת צו, והשנייה בפרשת קדושים. נפתח בפרשת צו:

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה'... ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל: והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי – לא ירצה, המקריב אתו לא יחשב לו, פגול יהיה – והנפש האכלת ממנו עונה תשא. (ויקרא ז, יא-יח)

התורה בחרה להביא את דין פיגול דווקא בפרשיית שלמים בתוך דיני אכילת הקרבן, אגב אזכור איסור אכילת נותר וחובת שרפתו. פשט הפסוקים מורה לכאורה, שהאוכל נותר במקום לשרפו חייב כרת ("עונה תשא"), והקרבן פסול ("פגול") ואינו מרצה ("לא יחשב לו"). אולם חז"ל הבינו שפסוק זה מתייחס לפסול של הקרבה במחשבה לאוכלו חוץ לזמנו, ונחלקו התנאים בספרא (צו פרשה ח) מדוע הסבר זה הכרחי:

פיגול – מהותו, כלליו ופרטיו

“ואם האכל יאכל ביום השלישי לא ירצה”, אמר רבי אליעזר: כוף אזנך לשמוע שהשוחט את זבחו על מנת לאוכלו ביום השלישי הרי זה בלא ירצה.

אמר רבי עקיבא: שומע אני “אם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה”, אם אכל ממנו ביום השלישי יהיה פסול, ואי איפשר לומר כן מאחר שהוכשר יחזור ויפסל, הן אם מצינו בזב וזבה ושומרת יום כנגד יום שהן בחזקת טהרה וכשראו סתרו, אף זה שהיה בחזקת היתר אם אכל ממנו ביום השלישי יהיה פסול תלמוד לומר “המקריב”, בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל ביום השלישי...

אחרים אומרים: “לא יחשב”, במחשבה הוא נפסל ואין נפסל בשלישי.

מדבריהם עולה שפשט הפסוקים יוצר מצב הלכתי בעייתי – שקרבן שהיה נחשב ככשר במשך שני ימים ולילה ייפסל רטרואקטיבית בגלל אי הקפדה על דיני נותר. לפיכך אומר רבי אלעזר שאין מנוס אלא לכפות על עצמנו (“כוף עצמך ושמע”) להעמיק בפירוש הפסוק ולפרשו באופן שלא יסתור את ההיגיון ההלכתי, ולפיכך מתחייב לפרש את הפסוק כמתייחס לשעת השחיטה (ה'זביחה'), “ואם אכול יאכל מבשר זבח שלמיו” ומשום כך מתחייב לפרש את הביטוי “האכול יאכל” לא כמעשה בפועל אלא כמחשבה העוברת בראש המקריב בעת הזביחה (וה”ה לשאר עבודות ההקרבה).

רבי עקיבא אף הוא מצביע על הקושי ההגיוני שבפשט הפסוק, אלא שלהבדיל מרבי אליעזר, סבור רבי עקיבא שניתן היה ליישב קושי זה על ידי הצבת היגיון חלופי, שהרי מצינו היגיון דומה של פסול רטרואקטיבי בזב שטרם ראה שתי ראיות. אמנם חזרת התורה על המילים המיותרות לכאורה – “המקריב אותו לא יחשב לו” (לאחר שכבר נאמר במפורש “לא ירצה”) – מלמדת אותנו שהפסול הוא כבר בעת ההקרבה, עוד לפני שהקרבן נעשה נותר, ולכן עלינו לפרש זאת כפסול הקרבה על דעת לאכול את הקרבן לאחר זמנו.

גם לדעת אחרים אנו נזקקים ללימוד מיוחד שיוכיח שהפסוק אינו עוסק באכילה בפועל לאחר הזמן, אלא שלשיטתם הדבר נלמד מהחצי השני של המשפט המיותר לכאורה העוסק באופי הפסול – “המקריב אותו לא יחשב לו” – מכאן שהפסול נובע מחיסרון במחשבה נכונה, ולא מפגם מעשי. (נראה שלשיטתם מחשבה חשיבא כמעשה והמחשבה בהקשר לזה משפיעה על הקרבן בראשית התהוותו ולכן התוצאה חמורה יותר מאשר המעשה שיקרה רק באחרית הקרבן).

בספרא קדושים (פרשה א-ב) מובאת דרשה נוספת ובה נלמד איסור פיגול מפסוק אחר שבו מוזכר איסור נותר אגב הלכות שחיטת הזבח:

(א) "וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו, ביום זבחכם יאכל וממחרת", שאין תלמוד לומר, אלא אם אינו ענין לאכילה תניהו ענין לזביחה – אף תחילת זבחכם לא יהיה אלא על מנת לאכול לשני ימים.
(ב) אין לי אלא שלמים מנין לכל הנאכלים לשני ימים שלא תהיה זביחתו אלא על מנת לאכול לשני ימים, ת"ל וכי תזבחו זבח שלמים וכי תזבחו זבח לרבות זבחים הנאכלים לשני ימים שלא תהא זביחתן אלא על מנת לאכול לשני ימים.

כלומר, פירוש הפסוק על הספרא הוא "לרצונכם תזבחוהו", כלומר באופן שיעלה לכם לרצון ולא ייפסל, וזה ייעשה על ידי מחשבת "ביום ההוא יאכל וממחרת".

ב. ביאור טעם איסור הפיגול

בשונה משאר איסורים, התורה מכנה את הקרבן שהוקרב במחשבת חוץ לזמנו כ"פיגול", שמשמעותו דבר מאוס ומתועב. אונקלוס תרגם זאת כ'מרוחק', ורש"י מפרש זאת כמתועב. בישיעה (סה, ד) ישנה הקבלה בין "בשר החזיר" ל"מרק פיגולים" והכול בהקשר של עבודה זרה, שגם היא עבירה ששורשה במחשבה פגומה. גם ביחזקאל (ד, יד) מיוחסת המילה פיגול לבשר מתועב.

נראה שהתיעוב שבפיגול הוא הנתק (ריחוק הזמן) שיצר המקריב במחשבתו בין עבודות ההקרבה לאכילת הקרבן. כאשר אכילת הקרבן מתנתקת מעבודת ה' שבהקרבה, היא הופכת לאכילת בשר תאוה. האלשיך כותב שאדם המפגל לא רוצה לאכול משולחן גבוה אלא משולחנו שלו.

נראה שמשום כך הסמיכה התורה בפרשת קדושים (ויקרא יט, ד-ו) את האזהרה "אל תפנו אל האילים... וכי תזבחו זבח שלמים לה'... ביום זבחכם יאכל וממחרת". ראשיתה של עבודה זרה במחשבה פגומה וסופה באכילת תאוה, וגם בקרבן לה' עלולה האכילה להפוך לאכילת תאוה אם יוצרים נתק מחשבתי בינה ובין עבודת ההקרבה.

משום כך, ככל שמטרת הקרבן ייעודית יותר (חטאת, אשם, תודה וכדו') זמן אכילתו קצר יותר, כי האכילה היא מעין נספח לעבודת ההקרבה העיקרית, מה שאין כן בשלמים שאין להם ייעוד מוגדר, אלא יסודם בהיתר אכילת בשר על ידי הקרבתו, זמן אכילתם ארוך יותר.¹

1. נחלקו הראשונים האם ישראל ששחט במחשבת חוץ לזמנו מפגל את הקרבן. מדברי רגמ"ה (מנחות ה, ב) עולה שישראל אינו מפגל (ולפ"ז המשנה בדף לב שכותבת שכל הפסולים פוסלים במחשבה בשחיטה עוסקת רק במחשבת שלא לשמה, ולא במחשבת פיגול; ואולי ניתן אף להעמידה במקרה שישראל שחט במחשבה שהכוהן יזרוק דם או יאכל חוץ לזמן, אבל ישראל

ג. המחשבות המפגלות

1. ההבחנה בין חוץ לזמנו וחוץ למקומו

הגמרא לומדת את הפסול של מחשבת חוץ למקומו מאותו פסוק שממנו נלמד הפסול של מחשבת חוץ לזמנו, אך בכל זאת דינם שונה, שכן במחשבת חוץ לזמנו ישנו חיוב כרת בעוד שבמחשבת חוץ למקומו אין חיוב כרת. בגמרא מובאות שלוש אפשרויות ללימוד זה ורק אחת מהן, הכרעתו של רבא, מתקבלת למסקנה:

רבא הכריע שיש ללמוד את שניהם מן הפסוק בפרשת צו (ויקרא ז, יא-יח): "ואם האכול יאכל וכו'", ומן הפסוק בפרשת קדושים (שם יט, ה) אנו למדים שמדובר בפסול מחשבה המתחולל כבר בהקרבה או בזביחה ולא בפסול הנובע מאכילה. את חיוב הכרת דווקא במחשבת חוץ לזמנו לומדת הגמ' בגז"ש "שלישי" מנותר, ומשום כך חיוב זה אינו תקף במחשבת חוץ למקומו.

מן הגמרא עולה שאלמלא הגזרה־שווה שם 'פיגול' מוסב עקרונית גם על מחשבת חוץ לזמנו וגם על מחשבת חוץ למקומו, וזאת משום ששתי המחשבות הללו קובעות את אופיו של הקרבן ולא רק מהוות פסול פרטי בהקרבה. בשתייהן מנתק המקריב בין העבודה הטהורה לה' ובין רצונותיו האישיים.²

אמנם רואים אנו כי ישנה הבחנה בין חוץ לזמנו המחייב כרת באכילתו לבין מחשבת חוץ למקומו ושלא לשמה שרק פוסלים את הקרבן ולא מחייבים כרת. הבחנה זו יכולה להתפרש כרמות שונות של ניתוק, כאשר נתק בציר הזמן משמעותי וחמור יותר (כדין חומרת הפסק התפילה ע"י דיבור, שהוא חמור יותר מהפסק של שינוי מקום).³

שאינו ראוי לעבודה אינו ראוי שבמחשבת פגימתו יתפגל הקרבן). אך הרמב"ם (פסולי המוקדשין יד, ב) כותב במפורש שזר מפגל את הקרבן.

ונראה שהרמב"ם למד זאת מדרשת הגמ' (זבחים יג ע"ב) מכפל הפסוק שגם אכילת מזבח (דם ואמורים) מפגלת ולא רק אכילת אדם (בשר), ומכיוון שהכוהן אינו שייך באכילת מזבח ואינה מיועדת לו, ואעפ"כ מפגל אותם, ה"ה גם שישראל מפגל בבשר אע"פ שאינו שייך בהקרבתו. ניתן לבאר שגם ביחס לאכילת מזבח ישנו איסור לנתק בין הזביחה לבין ההקרבה לה'. נתק זה הינו חמור שכן מציב הוא את הזביחה כאלמנט עצמאי. הוא מעמיד את נטילת חיי הבהמה ללא היעוד של פעולה זו והיא הקרבת אותה הנפש על המזבח. זו גם הסיבה שישנו איסור להלין את הדם באופן שלא יזרק על המזבח באותו יום של השחיטה.

2. רש"י בב"ק ה ע"א קורא אף למחשבת שלא לשמה "פיגול", וכנראה ששאל ביטוי זה ביחס למחשבה זו כיון שגם אופייה הוא עירוב רצונותיו האישיים של המקריב.

3. יש המבארים את חומרת חוץ לזמנו בכך שיש בה זלזול בכבוד הקרבן, שנוקב ומסריח במשך הזמן, בעוד שאכילה חוץ למקומו הוא שינוי בדיני הקרבן שאין בו ביזיון לבשר הקרבן.

מאידיך, ניתן לבאר שדווקא קולתה לכאורה של מחשבת חוץ לזמנו, שאינה שינוי אקטיבי בדיני הקרבן אלא המשכה פסיבית של משך הזמן הראוי, היא זו שיוצרת את החומרה, מפני שדווקא כאשר הקרבן נעשה כסדרו יש בעירוב הרצון האנושי ממד של עבודה זרה, שעיקרה הוא פגם מחשבתי, משא"כ כאשר הפסול הוא שינוי אקטיבי בדיני הקרבן, הקרבן אמנם נפסל אך זהו פסול בחפצא של הקרבן ואינה נושאת אופי 'חתרני' כמחשבת חוץ לזמנו.

עוד ניתן לשאול האם מחשבת 'שלא לאוכליו', כגון על מנת שיאכלוהו ערלים וטמאים, אף היא מפגלת, ניתן לומר שאין זה בכלל פיגול והקרבן אינו נפסל בכך. נראה שהסיבה לכך היא שאין אדם יכול להחיל פגם מחשבתי במחשבת הזולת, אמנם בגמ' (לו ע"א) מבואר שטעם ההיתר הוא מפני שבפועל אין אדם יכול להכריח אחרים לאכול.

2. מקום המשולש בדמים

לפי הביאור האחרון ניתן להתייחס לדברי הגמרא בדף כט ע"א שדורשת את המילה "בשלישי" כמקום המשולש – בדם, בבשר, ובאימורין. נחלקו הראשונים כיצד יש לפרש את המימרא הזאת:

א. לדעת רש"י (שם) – מחשבת חוץ למקומו קיימת רק במקום שבו קרבים שלושת הדברים: דם, אימורים ובשר (שהרי בשעת היתר במות הם קרבים אף מחוץ לעזרה) ולא על החושב לאוכלם בהיכל (ששם לעולם לא מוקרבים אימורים ואין שם אכילת בשר).

ב. לדעת ר' יום-טוב (בתוס' שם) – אדרבה, מחשבת חוץ למקומו אינה פוסלת אלא במקום שפסול בכולם, כגון שחושב לאוכלו מחוץ לירושלים, מקום שאינו כשר כלל לאכילת קודשים ובוודאי לא להקרבנם. משא"כ החושב לאכול קודשי קודשים בירושלים – לא פסל את הקרבן.

ג. יש מפרשים (בתוס' שם) שהכוונה היא שבין במחשבת חוץ למקומו ובין במחשבת חוץ לזמנו אין פסולי מחשבה אלא במזבח החיצון, ולא בקרבנות שדמם ניתן על גבי המזבח הפנימי, שאין קרבים עליו אמורים ובשר.

ד. יש מפרשים (בתוס' שם) שאין הכוונה לפסולי מחשבה, אלא מדובר על מקום עמידת העובד בפועל, למעט מצב שבו העובד עומד מחוץ לעזרה ומבצע את העבודה בתוך העזרה (כגון שוחט בסכין ארוכה).

ה. יש מפרשים (בתוס' שם) שהכוונה היא לפסול חוץ לזמנו בשאר עבודות, שאינו חל אלא בחושב לעשותם ביום השלישי, למעט החושב לזרוק דם ביום השני, אף על

פי שזריקת הדם אינה כשרה בו – אינה מפגלת את הקרבן עד שיחשוב לזרוק את הדם ביום השלישי.

שיטת ר' יו"ט מדגישה את הסברה שצריך שהקרבן יופקע לגמרי מן הקודש כדי לפסול את הקרבן, ואין להסתפק בשינוי בפרטי האכילה בלבד. מאידך, לעומת זאת רש"י מדגיש את הצד ההפוך: שעל מנת לפסול את הקרבן צריך לחשוב לאוכלו במקום שבו הוא שייך להיות להיות מוקרב, ולא במקום שבגלל קדושתו אין בו הקרבה, שכן במחשבה כזו בטלה מחשבתו, כדין לא מינה – לא מחריב בה. לשיטתו מוכח שאף מחשבת חוץ למקומו היא פסול בשם הקרבן ולא בפרט מדינו, אע"פ שזהו רק פסול ולא חיוב כרת.

אמנם אם מפרשים זאת על מחשבת חוץ לזמנו הרי שהאמירה היא שאין פיגול בחטאות הפנימיות כיון שאין אפשרות לעשות בהם כל שינוי ולהותירן ככשירות, אלא כל שינוי פוסל אותן מעיקרא.

3. עקירה בטעות

הגמרא במנחות מט ע"א דנה במקרה שבו הייתה עקירה בטעות, כגון שהקריב חטאת וחשב בטעות שהקרבן הוא שלמים ולכן חשב לאוכלו ביום השני – האם הקרבן פיגול או שמא מחשבת פיגול מחייבת כוונה אקטיבית לנהוג שלא כמקובל ("עקירה") ולכן בשוגג דינו רק כחטאת שנשחטה שלא לשמה ואינו פיגול. לגבי קרבן שנשחט לשם קרבן אחר, חילקה הגמ' בין חטאת ופסח שבהן נדרשת מחשבה לשמה כחיוב עצמאי ולכן גם אם לא נתכוין לעקור הרי סוף סוף לא חשב לשמה, ובין שאר הקרבנות שבהם כל שלא עקר במזיד לאו שמיה עקירה, ולכן לגבם פסק הרמב"ם שהקרבן כשר אלא שלא עלה לבעלים לשם חובה. נשאלת השאלה מה הדין במקרה זה ביחס למחשבת פיגול. הגמרא מביאה מקרה שבו הכהנים פיגלו בשגגה והדין הוא שפיגולם פיגול אע"פ שפטורים מלשלם. נחלקו האמוראים האם מדובר בעקירה בטעות או עקירה מדעת.

ורבה אמר עקירה בטעות לא הויא עקירה.

אמר רבא ומותבינן אשמעתין הכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין הא שוגגין פטורין ותני עלה פיגולן פיגול היכי דמי? אילימא דידע דחטאת היא וקא מחשב בה לשום שלמים, האי שוגגין? מזידין הווי! אלא לאו דכסבור שלמים הוא וקא מחשב בה לשום שלמים, וקתני פיגולן פיגול, אלמא עקירה בטעות הויא עקירה!

אמר ליה אביי לעולם דידע דחטאת היא וקא מחשב בה לשום שלמים, ובאומר מותר.

הרמב"ם כרך את שלוש המחשבות זו בזו בפרק יג, ומדבריו ניתן היה לומר שאם עקירה בטעות לא שמיה עקירה במחשבת שלא לשמה – הוא הדין במחשבת פיגול.

פרשנות זו קשה ברמב"ם, שכן הרמב"ם הביא דין זה של עקירה בטעות רק בפרק טו העוסק בקרבנות שנשחטו לשם קרבן אחר, ולא בפרקים הקודמים שבהם עסק בדין פיגול. לפי זה צריך לומר שדין פיגול הוא פסול שאינו כלול לשם הקרבן וזו רק גזה"כ שהוא היחיד שפוסל במחשבה ולא אחרים. ואע"פ שיש לו עיסוק מסיבי יותר בפיגול בפרק טז ויז, ניתן לומר שסמך על מה שכתב במחשבת שינוי השם כפי שכרכם יחד ביחס לאיסור לא ייחשב.

4. מחשבת הינוח

במשנה (זבחים לה ע"ב) נחלקו רבי יהודה וחכמים ביחס למחשבה המפגלת האם היא מחשבת אכילה או אפילו מחשבת הינוח או לחילופין מחשבת הוצאה.

הגמרא בדף לו ע"א מביאה שרבי יהודה למד את שיטתו מפסוקי הנוטר החוזרים על עצמם במספר מקומות בצורות לשון שונות: פעמים התורה נוקטת לשון "לא תותירו" (שמות יב, י) ופעמים התורה נוקטת לשון "לא יניח ממנו עד בוקר" (ויקרא ז, טו). נראה שטעם הדבר לפי שיטת רבי יהודה הוא שחומרת הפיגול, כפי שראינו לעיל, אינה משום קלקול הטעם של הקרבן (ששייך בעיקר לחושב לאוכלו כך), אלא שעצם המחשבה לנתק בין העבודה שבמקדש לאכילת הקרבן ולכל סדריו שלאחר מכן היא עיקר חומרת האיסור.

בסופו של דבר, בגלל מספר קושיות משנה הגמרא את עמדתה ומסיקה שדברי רבי יהודה נובעים מסברא שעשה מחשבה כמעשה שזה בעצם שיקוף של הלימוד מהפסוקים. כלומר, כיון שיש לאו שאסור להשאיר נותר במציאות⁴ ה"ה שמחשבה על השארת נותר גם היא אסורה. אולם נראה שהפסול שמתרחש במעשה אינו בהכרח זהה לפסול של המחשבה עליו כיון שזהו פסול יותר יסודי הקיים בעיקר ההקרבה ולא רק בתוצאותיה.

לכאורה אפשר היה להרחיב את דבריו גם ביחס למחשבה על פסולים אחרים בסדר ההקרבה כפי שנעשה ביחס להקריב למעלה את מה שצריך להקריב למטה וכד'. אולם הגמרא ממעטת את שאר הפסולים משתי סיבות: זיבחא גופיה מי מיפסיל, ל"א כל כמיניה. ניתן לפרש זאת בכמה צורות:

4. ישנה מחלוקת בין הרמב"ם ליראים האם לאו זה כולל רק את החלק הנאכל או את כל חלקי הבהמה. גם לרמב"ם נראה שישנה חלוקה בין הותרת בשר הנאכל ומחויב שריפה שאז אינו לוקה משום לאו הניתק לעשה (הל' ק"פ ו, יא) בעוד שביחס להותרת אימורים ונסכים שאין בהם חובת שריפה שאז אינו לוקה רק משום דהוי לאו שאין בו מעשה (הל' ק"פ א, ז) ולא שניתק לעשה שהרי אין מצוה לשורפו.

א. שאר המחשבות אינן מגדירות את כל הקורבן אלא עוסקות בדינים פרטיים בהקרבה ולא ביחס שבין ההקרבה לאכילה. לפי ביאור זה קשה להבין מדוע זריקה בטומאה איננה נכללת בכלל זה וגם מה היתה ההו"א של הגמרא בקושייתה.

ב. רש"י מבאר שבניגוד למחשבת הינוח הדם והאימורים והוצאתם שפוסלת את הקרבן למפרע מלרצות, מחשבות אלו אינן פוסלות אלא מכאן ואילך, ולא למפרע. התוס' (ד"ה שיאכלוהו) תמהים מדוע מחשבת הוצאת אימורים פוסלת למפרע? הוא דוחק שיש להעמיד זאת רק בהוצאת הדם ולא האימורים.

ג. ניתן היה לחלק בין פסול מעצמו בלא הוספת גורם חיצוני כטומאה וערל. לפי ביאור זה ניתן לומר שמחשבה להוציא ולהניח יש בה פסול עצמי, בניגוד לחושב לטמא את אימורי הקרבן.

אלא שעדיין יש לשאול במה נחלקו ר"י ורבנן, הלוא סוף סוף ישנו גם לאו שלא לאכול את הבשר הנותר, וניתן היה לומר שגם רבנן למדו שישנו איסור לחשוב לאוכלו חוץ לזמנו. נמצא שגם לשיטת רבנן עשו מחשבה כמעשה ולא נחלקו ביחס לאיזה לאו נעשה זאת ובאיזה לאו?

לכן נראה שהסבר שכזה ניתן לומר שכך סבר ר"י בדעת רבנן ולכן סבר כי יש להרחיב את מחשבת הפיגול כפסול גם בלאו נוסף שהוא הותרת הדם והאימורים. לעומת זאת, נראה כי בדעת רבנן אין הסברא מחשבה כמעשה בלבד אלא רצון ליצור קרבן שמרצה לפי האופן שבו האדם בוחר. לכן דווקא כאשר רוצה לעשות עבודת ריצוי (מרצה לפיגולו) בדרך אחרת כחוץ לזמנו וחוץ למקומו הרי שאז מתפגל הקרבן בכללותו אך לא סתם בהנחת דם ואימורים דהוי פסול בלבד ולא ריצוי כשלעצמו. נמצא שלא נחלקו לגבי אלו לאווים נאמרה סברת מחשבה כמעשה אלא מחלוקת בעיקר הבנת דין פיגול הפוסל את הקרבן בכללותו.

הגמרא (כז ע"א) מעמידה מקרה ביניים בין מחשבת הפיגול של רבנן למחשבת הינוח של רבי יהודה. מדובר בזריקה של דמים למטה למעלה למחר, כלומר מדובר בעבודה של ריצוי אך באופן פסול. לאור זאת, סברה הגמרא שגם רבנן יודו במצב שכזה שיהיה פסול מידי דהוי מחשבת הינוח. זאת, למרות שאין הם סוברים כרבי יהודה במקרה זה יודו לו שישנו פסול כיון שיש כאן מימד של ריצוי אם כי בפסול ולכן פוסל ולא מפגל. זו הסיבה שהרמב"ם פוסק שמחשבה שכזאת פוסלת למרות שלא פסק כרבי יהודה ולא פסק שמחשבת זריקת דמים שלמעלה למטה פוסלת.

אכן ר' אבא (בדף לו ע"ב) קובע שמחשבת הינוח ביסודה היא מחשבת הרחקת זמן, ולכן היא יכולה להיות בבסיסה של מחשבת פיגול של זמן ולא עירוב מחשבות כמחשבת חוץ למקומו.

גם רבי אלעזר (בדף לה ע"א) חולק על רבנן בעניין דומה של פסול במחשבה של הקטרת דבר שאי אפשר להקטיר ולאכול דבר שאי אפשר לאכול. ניתן לומר כי לדעתו ישנה הרחבה של מחשבת פיגול של אכילה חוץ למקום ולזמן לדברים אחרים שאין שם אכילה נופל עליהם אם בגלל שהם מוקטרים ואם בגלל שלא נאכלים. מעניין שהתוספתא בקרבנות (ב, ד) מביאה את דבריו של רבי אלעזר בשם רבי יהודה ומקשרת ביניהם כיון שאביו של רבי יהודה (ר' אלעאי) היה תלמידו של רבי אלעזר ולכן היה שונה את משנת רבי אלעזר. ממילא ניתן לומר שמחשבת הינוח היא גם מכלל מחשבה שלאכול דבר שלא נאכל ושניהם בני חדא ביקתא, המרחיבים את מחשבת הפיגול ממחשבת אכילה או הקטרה קונקרטית לעצם יצירת הנתק בין ההקרבה לאכילת מזבח ואדם.

ד. גדרי הפיגול

הגמרא (זבחים יג ע"א) מביאה את דברי ר"ע המחלק בין זריקה שעשה בה מחשבה כמעשה לקבלה שלא עשה בה מחשבה כמעשה. מתוך מהלך הגמרא עולה שפרשנות המשפט "מחשבה לא פוסלת בקבלה" היא דווקא ביחס לפיגול. בביאור דברי הגמרא נחלקו הראשונים:

מרש"י (שם ד"ה לא עשה) עולה שגם עת עבודת הקבלה מפגלת אם חושבים בעת עשייתה על זריקה או על אכילה מחוץ לזמן; אולם המחשבה עליה אינה מפגלת וכגון השוחט על מנת לקבל את הדם במחשבת פיגול – אינו פיגול.

מהראב"ד (תו"כ ויקרא פ"ד) עולה שמחשבה מעבודה לעבודה (החושב בעת העבודה לעשות עבודה אחרת במחשבת פיגול) מפגלת גם על קבלה, חוץ מהשוחט על מנת לקבל את הדם למחר, כי מעשיו מוכיחים שאין זה נכון. כלומר לדבריו מספיק אחד משני מרכיבים: עבודה חשובה או תוכן חשוב.

ניתן לתלות את המחלוקת בהבנת דין פיגול:

א. לדעת רש"י עיקר הפיגול הוא **המחשבה הפגומה**, והיא חלה על הקרבן על ידי מעשה. ממילא רק מחשבה על עבודה חשובה יכולה לפגום ולא על קבלה.

ב. לדעת הראב"ד **מעשה העבודה** במחשבה פגומה הוא עיקר הפיגול. ממילא אין מניעה כי גם מחשבה על קבלת הדם למחר תפגום את הקרבן.

כך גם ניתן לתלות דינים נוספים במחלוקת זו:

1. הגמרא בנדירים לו ע"א מביאה ראייה לכך שכוהנים הם שלוחי דרחמנא ולא שלוחי דידן, שאילו היו שלוחי דידן – כיצד הם יכולים לפגל ולפסול את קרבן הבעלים, הרי בכך הם עוקרים את שליחותם על ידי טענת הבעלים "לתקוני שדרתיך ולא

לעיוותי"? והקשו הראשונים על ראייה זו – והלוא אדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה רבה! ותירצו תירוצים שונים: **הרשב"א** טוען שפיגול מותנה בדין שליחות כי הוא דין בעבודה פגומה והשליחות מגדירה את הכוהן כעובד. **הריטב"א** טוען שעבודה במחשבת פיגול אינה חשובה כמעשה שכן השחיטה כשרה והפגם הוא רק במחשבה.

2. נחלקו הראשונים מדוע פיגול נחשב כ"היזק שאינו ניכר", הרי השחיטה ניכרת! **הרמב"ן** כותב שהשחיטה תקינה ואיסור אחר שאינו ניכר גרם לו. **הריטב"א** כותב שאכן הוי היזק ניכר, ורק המפגל בזריקה חשיב שאינו ניכר, כיוון שהזריקה אינה נעשית בקרבן, אלא בדמו.

3. בגמרא בזבחים מא ע"ב קיימת מחלוקת האם מפגלים בחצי מתיר: מאן דאמר שמפגלים סובר שהמחשבה היא הפוסלת והעבודה היא רק מנוף ואין צורך במתיר כולו, ומאן דאמר שאין מפגלים סובר שהעבודה היא מפגלת, ולכן כל עוד חלק ממנה נעשה בהכשר אין הקרבן פיגול.

4. לגבי עצם האיסור לפגל נחלקו הראשונים: לדעת **הרמב"ם** האיסור נובע מהלאו של הפסול, כלומר לא מעצם המעשה אלא מהתוצאה שהוא גורר, ולכן המפגל חשיב כעובר על לאו שאין בו מעשה, כי העבודה אינה חלק מהגדרת הפסול אלא עיקרה הוא מחשבת הפיגול. לעומת זאת, **הרמב"ן** לומד זאת מ"לא תזבח דבר רע" כלומר הוא רואה בכך איסור בעצם הזביחה וממילא יש בזה מלקות.

בהמשך מסיקה הגמרא שישנה מחלוקת האם טבילת אצבע לשם הזאה מפגלת או לא. ניתן לראות בדעה הסוברת שטבילת אצבע מפגלת דחייה להבנה שצריכה להיות השוואה לשלמים, שמחשבת הפיגול תהיה דווקא **בעבודה**, אלא כל מעשה החיוני להכשר הקרבן מפגל. לעומת זאת טבילת אצבע לשם קרבן אחר (מחשבת שלא לשמה) אינה פוסלת. ניתן לבאר זאת, משום שפסול שלא לשמה הוא ודאי פסול בעבודה, בניגוד לפיגול שזהו פסול בגוף הקרבן שחל במחשבה פגומה בעת העבודה.

אך מצד שני נראה שהגמרא יוצרת זהות בין ארבע עבודות שבשלמים לארבע עבודות שבמנחות ומנסה לשלב את טבילת אצבע בתוכם, אלא שנחלקו באיזה עבודה יש לכלול אותה:

לדעת **הרמב"ם** (פסוה"מ יז, ג) טבילת אצבע דינה **כזריקה**. דעה זו נראית כמזוהה עם מ"ד שטבילת אצבע מפגלת ומתפגלת, כיון שזריקה יש בה אכילת מזבח.

לעומת זאת, **מרש"י** עולה שטבילת אצבע היא כעין **הולכה**, ולכן ר"ש חולק על כך. זו הדעה הסוברת שטבילת אצבע רק מפגלת אך אין היכי תמציי שהיא תתפגל.

מחלוקתם גם משליכה על השאלה מהי הכוונה המפגלת בטבילת אצבע בחטאות הפנימיות: לרש"י, מכיוון שמדובר בחלק מעבודת ההולכה שבחוק, וממילא גם מחשבה על חוק, כהקטרת אימורים, תפגל. אולם לשיטת הרמב"ם, שמדובר בחלק מעבודת הזריקה שבפנים, ממילא הכרח לומר שמדובר בטבילת אצבע לשם הזאה חוץ לזמן ולא לשם שאר עבודות הקרבן שהן נעשות בחוק, שהרי אין מפגלים מפנים על חוק. נמצא שאם טבילת אצבע לא היתה מפגלת הרי שלא היה היכי תמצוי לפיגול בעבודת הזריקה בחטאות הפנימיות, דבר שהוא מתמיה ביותר. אכן לשיטת הרמב"ם מובן מדוע אין זה נחשב כהולכה שלא ברגל, שאינה מפגלת, כפי שהקשו הראשונים, כיון שהטבילה היא חלק מעבודת הזריקה.

ה. דין קרב המתיר כמצוותו

בגמרא כתוב שאין הקרבן מתפגל אלא עד שיקרב המתיר כמצוותו, שהרי אם לא יקרב יהיה דינו כפסול. לאור זאת יש להבין מה דינו של הפיגול עד אותו הזמן:

מחד, ניתן לומר שהמתיר מחולל את הפיגול בסוף התהליך למפרע.

מאידך, ניתן לומר שהפיגול חל מיד, בתנאי שלא יהיה פסול שיפקיע אותו. כך הבין בחידושי הגרי"ז כדי לתרץ את הקושייה מדוע כל הסיבה שאין לוקין על פיגול היא משום דהוי לאו שאין בו מעשה, תיפוק ליה שהוי התראת ספק! אמנם מכיוון שהפיגול חל מיידית עם המחשבה אין זו התראת ספק, אף על פי שייטכן שבסופו של דבר הקרבן לא ייחשב כפיגול אלא כפסול, והמפגל ילקה.⁵

ישנה נפק"מ מאוד ברורה הנובעת מחקירה זו, והיא האם האוכל קרבן שנשחט במחשבת חוק לזמנו, קודם שקרבו מתיריו – האם עבר על איסור פיגול. כך גם ניתן לחשוב כיצד יש להתייחס לפעולות הקרבן לאחר מחשבת פיגול הראשונה האם הם פסולות מעיקרן (כ"מיא בעלמא" לפי לשון הגמרא בזבחים מב ע"ב לגבי פיגול בחצי מתיר), או שמא כל זה נכון דווקא בחצי מתיר, שלא נעשתה בו עבודה שלמה, אך כאן נעשו בו עבודות שלמות אלא שלא הסתיים תהליך ההקרבה.

5. יעויין בחידושי הגרי"ז שם שהקשה על כך מדין הנשבע שלא יאכל מאכל מסוים אם לא יתקיים תנאי מסוים ע"י אחרים, ואכל בטרם קויים התנאי, דהוי התראת ספק. אך יש ליישב את קושייתו על פי מש"כ אבן האזל (סנהדרין טז, ד) שיש לחלק בין מצב בו האדם כלל לא נוגע באיסור כעת, אלא שיש חשש שזה יגיע לידי כך אם לא יתקיים התנאי, שזהו המקרה בו נשבע שאחרים יעשו דבר ולכן הוי התראת ספק, ובין נידון דידן שיש לפנינו איסור של ממש, אלא שיש אפשרות שהאיסור יפקע אם לא יתקיים תנאי מסוים.

הגמרא בדף יג ע"ב מבררת מה נחשב כמעשה שבזמן עשייתו יחול דין פיגול או לחילופין מחשבת פסול תמנע את פיגולו של הקרבן. הגמרא לומדת משלמים שהוא המקור לדין פיגול שצריך שמחשבת הפיגול (או הפסול המונע את הפיגול) תהיה בעבודה המעכבת את הקרבן.

הגרי"ז שואל מדוע צריך ללמוד זאת משלמים, הלוא יש כלל שצריך שיקרבו כל מתיריו, וממילא כל זמן שישנה עבודה המעכבת את הקרבן שנעשתה במחשבה פסולה, ברור שהקרבן אינו פיגול?

נראה לבאר זאת על פי יסוד הפסול של הפיגול, כפי שביארנו. יסוד הפיגול הוא שינוי בפרטי הקרבן על פי מחשבתו שאנושית של המקריב. לכן דווקא מחשבת חוץ לזמנו מפגלת, משום שהיא דין פרטי בקרבן ובכך מתאפשר לכאורה להעמיד את הקרבן כראוי עם מחשבותיו. לכן בחטאות הפנימיות סבור ר"ש שאין פיגול כי כל שינוי יוצר בהם פסול גמור ודוחה אותן מהקרבה. לאור זאת, צריך שיקרב המתיר כמצוותו ואם היה פסול כבר לא יהיה פיגול אלא פסול בלבד.

משום כך נלמד הדין הנ"ל דווקא משלמים, שהוא הקרבן שיש בו הכי הרבה שייכות לאדם ויש בו ה"א לעצב אותו על פי כוונותיו האישיות של המקריב. אולי משום כך גם בפרשיית השלמים שבתורה מוזכר דין הפיגול דווקא לגבי הבשר הנאכל לבעלים, ולא לגבי תרומת חזה ושוק של הכהנים.

שאלה זו משליכה על הגמרא ביומא מח ע"א הדנה ביחס לחפינה בקטורת אם יש בה פיגול או לא. ונחלקו הראשונים האם הספק הוא ביחס לדין פיגול או רק ביחס לדין פסול. ייתכן שהדבר תלוי בהבנה של היחס ללימוד משלמים – האם הוא נותר בעינו וכיון שכך אין חפינה בכלל זה. לעומת זאת, מי שסבור שיש בזה אלמנט של פיגול סבור שהעיקר זהו העיכוב ואין צורך בהשוואה גמורה לעבודות שבשלמים.

ביאור מחלוקת ר' יהודה ורבנן בעניין מחשבות מוציאות מזו לזו

נראה ששאלה זו עומדת ביסוד מחלוקת ר"י וחכמים בזבחים כט ע"ב, שלדעת חכמים כל מחשבה פסולה מפקיעה את הקרבן מידי פיגול, בעוד שלדעת ר"י דווקא אם קדמה מחשבת הפסול למחשבת הפיגול נפסל הקרבן ואינו יכול להיות עוד פיגול, אבל אם קדמה מחשבת פיגול אין הפסול שלאחר מכן מפקיע את הפיגול.

ניתן לבאר את מחלוקתם בשני אופנים:

א. לכולי עלמא הפיגול חל מתחילה, ונחלקו האם מחשבות חוץ לזמנו וחוץ למקומו מוציאות זו מזו או לא. בשורש המחלוקת, נראה שנחלקו מה היחס בין מחשבת חוץ למקומו למחשבת חוץ לזמנו. לשיטת רבנן מדובר בשני פסולים שונים ולכן

כל אחד מפקיע את השני כיון שיש בו תוספת על האחר. לעומת זאת, לדעת ר"י מחשבת חוץ למקומו היא הבסיס של חוץ לזמנו וממילא כל שפיגל לא יכול אח"כ לפסול ברמה נמוכה יותר כי אין לכך כל משמעות. לעומת זאת, אם קדמה מחשבת חוץ למקומו אין מחשבת פסול מוציאה ממנו, כיון דהוי שאינו כהרצאת כשר. לפי ביאור זה גם ר"י מודה שמחשבת **שלא לשמה** יכולה להוציא ממחשבת חוץ לזמנו ועל כך לא חלק.

ב. לכ"ע מחשבות כשלעצמן מוציאות מזו לזו כל שהן בגדר מחשבות, אך נחלקו אם פיגול הוא רק בגדר **מחשבה** שמחילה שם על הקרבן **בסוף התהליך**, או שמא לכשחשב עליו **הוי כמעשה** וירד שם פיגול לקרבן **מיד** מכוח העבודה שנתפגלה, וממילא אין מחשבת פסול יכולה להפקיע אותו מלחול על הקרבן. אך אם חשב מחשבת פסול כלשהי נפסל הקרבן, וממילא אין מחשבת פיגול יכולה להפקיע את שם הפסול ממנו.

נחלקו האמוראים בדעת ר"י, מה יהיה הדין במחשבת פסול ופיגול באותה עבודה – האם הקרבן פיגול מצד 'תפוס לשון ראשון' וממילא חלה החלות על הקרבן מדיבורו הראשון, או שמא יש כאן 'עירוב מחשבות' שכן מדובר בדיבור אחד המחיל שתי חלויות המוציאות זו מזו ואין שם פיגול חל בגין שתיהן. הגמרא מסיקה שגם בעבודה אחת (וכן בשחיטה וכן בכזית וכזית) נחלקו ר"י ורבנן מצד תפוס לשון ראשון, ורק במקרה שאמר 'כזית מחר בחוץ' מודה ר"י שלא חל הפיגול.⁶

לאור הבנה זאת, ייתכן שלר"י אין צורך שיקרב המתיר כמצוותו על מנת להתחייב כרת על אכילת פיגול. אך בהחלט ניתן לומר שדין קרב המתיר כמצוותו הוא דין נפרד מדין עירוב מחשבות ודווקא מחשבה אינה מפקיעה מחשבה אליבא דר"י, אבל כאשר לא קרב המתיר כמצוותו במעשה, הרי שהמעשה מפקיע את מחשבת הפיגול.

6. ביחס ל'תפוס לשון ראשון' נחלקו ר"מ ור' יוסי לגבי תמורה. במקרה שאמר 'תחול זו ואח"כ זו' כו"ע מודים שלא תחול זו אא"כ חלה זו, שהרי דעתו ניכרת. אך במקרה שאמר 'תמורת עולה ותמורת שלמים' – לדעת ר"מ הוי כנמלך בדיבורו וחל הראשון, ואילו לדעת ר' יוסי הוי דיבור אחד שטרם חל וכך הוא אומדן דעתו. במקרה שאמר 'תמורת עולה ושלמים או לחצות' נחלקו האמוראים, יש שסוברים שבמקרה זה כיון שיצר דיבור שחלוקתו לא תשאיר לו משמעות הרי שר"מ יודה לר' יוסי, ויש סוברים שאף כאן יסבור ר"מ שיש לחלקו משמעות מצד החלות שהוא יכול להחיל, שהרי כדרך שתפסה קדושה במקצתו פשטה בכלו. לעומת זאת, ר' יוסי סבור שאומדן הדעת דהוי דיבור אחד ולא חלה חלות כל שלא סיים את דיבורו. כמובן, שדעת ר' יהודה לא בהכרח תואמת את דעת ר"מ וגם אם כן יוצא שלרבא ואילפא הוא חלוק אף במקרה זה.

הגרי"ז טוען אילולא בא הדין של לא יחשב בשלמים לא יכולנו לדעת שמחשבות יכולות להוציא זו מזו, ולכן יש צורך להיצמד ללימוד ממנו כדי לדעת מה מפגל ומה פוסל. כלומר, לדבריו דין עירוב מחשבות הוא דין בפני עצמו ואינו תלוי בדין קרב המתיר כמצוותו. את החילוק בין מחשבה שאינה מפקיעה למעשה המפקיע ניתן להבין בשני דרכים:

- א. מחשבת פסול אינה יכולה להיתפס בדבר שהוא כבר מפוגל.
- ב. מחשבת פסול מתאחדת עם מחשבת הפיגול ומתבטלת עמה, כיוון שהם על אותו בסיס כפי שיבואר לקמן.

ו. עירוב פסולים במחשבת פסול ופיגול

הגמרא בזבחים (כו ע"ב) מביאה את מימתו של רבא בעניין התנאים שבהם מחשבה יכולה לפסול קרבן:

והאמר רבא: אין מחשבה מועלת אלא במי שראוי לעבודה ובדבר הראוי לעבודה ובמקום הראוי לעבודה.

הגמרא במנחות (ה ע"ב) מביאה את מימתו המקורית של רבא ומפרטת מה פשר הכללים הללו:

מנחת העומר שקמצה שלא לשמה כשירה ושיריה נאכלין ואינה צריכה מנחת העומר אחרת להתירה, שאין מחשבה מועלת אלא במי שראוי לעבודה ובדבר הראוי לעבודה ובמקום הראוי לעבודה.

במי שראוי לעבודה – לאפוקי כהן בעל מום, ובדבר הראוי לעבודה – לאפוקי מנחת העומר דלא חזיא, דחדוש הוא,⁷ ובמקום הראוי לעבודה – לאפוקי נפגם המזבח.

7. הראשונים נחלקו מהי הסיבה שבגללה מנחת העומר חשיבא כדבר שאינו ראוי לעבודה? האם הסיבה היא **מציאותית** – משום שהיא עשויה שעורים שמופקעים לגמרי מלהיקרב כקרבן על המזבח, וממילא לא שייך לשנות אותם לדבר אחר, שמכיוון שאינן אלא משמשות כמתיר, הן כאילו הוקרבו לייעודן. וה"ה גם מנחת סוטה שבאה רק לברר עוון וכד' – רמב"ם רש"י. או שמא אינה ראויה לעבודה מבחינה **הלכתית**: שמכיוון ששאר השעורים אסורות באכילה בעושה עת משום איסור חדש, מוכח שהקרבנות שעורים אלו נעשתה לשם קרבן העומר – ראב"ד. ונראה שלשיטתו שעורים הם חלק ממערכת המנחות, אלא רק משום שאינן משובחות לא משתמשים בהם, ולא שהם הוכשרו רק ביחס למנחת העומר וסוטה. כאופן הראשון משתמע מן הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין יד, ג: "בדבר הראוי לעבודה כיצד: מנחת העומר שקמצה שלא לשמה הרי זו כמי שנעשית לשמה ושיריה נאכלין, מפני שהיא מן השעורים ואין השעורים דבר הראוי לשאר קרבנות. וכן המחשב במנחת קנאות

1. מקור הדברים

מהו מקור דבריו של רבא? ניתן היה לומר שמדובר בסברא בעלמא לפיה דבר שאינו ראוי לעבודה אין המחשבה תופסת ביחס אליו, כיון שהוא מחוץ לתחום שיכול להשפיע על עולם הקודש. אמנם מן הרמב"ם בפירוש המשנה נראה שטעם הדברים הוא משום שלא קרב המתיר כמצוותו. הבעיה בהסבר זה שהוא נכון רק ביחס לפיגול, ולא לשאר מחשבות. עוד צ"ע לפי טעם זה, מה הוסיף רבא על כל הדרשות בעניין עירוב מחשבות וכן על הדין של פיגול פוסלו ולא דבר אחר.⁸

מעניין שדבריו של רבא מצויים כבר בספרא (צו פרשה ח, ה) בהקשר של הולכה בדעת ר"א הסובר שבהולכה שלא לצורך אין מחשבה פוסלת, ובהקשר זה נאמר המקרה של מקום שאינו ראוי לעבודה. כנראה שע"פ רבא מורחב גדר זה גם לדברים אחרים שאינם מהווים פסול ממש במקום העבודה, אלא מגורמים חיצוניים, כשלמות המזבח. כמו כן, לדברי רבא מחשבה תפסול גם בהולכה מחוץ למזבח, כדעת רבנן, שלא כשיטת ר"א כפי שעולה מדעת הרמב"ם בסוגיית הולכה.

2. היקף הדברים

הראב"ד (צו פרשה ח) מרחיב את דינו של רבא לכל הפסולים האפשריים. ביחס לפסול מקום הראוי לעבודה הוא מוסיף את המקריב למעלה ולמטה, וכן ביחס לדבר הראוי לעבודה הוא מוסיף בהמה בעלת מום,⁹ ובעניין מי שראוי לעבודה הוא מוסיף את כל הפסולים. רש"י (זבחים שם ד"ה מי) גם הוא מגדיר את מי שהוא פסול לעבודה כלא כהן כשר. אך מסברא ניתן היה לחלק בין הפסולים השונים האם הם פסול בעבודה או פסול בגברא כדרך שהגמרא במנחות מביאה רק את בעלי מום.

ביחס למקום העבודה הראוי מופיע בגמרא בדף נט ע"א הדין של נפגם המזבח ויש לחקור האם זהו פסול בשחיטה, כמו קודם פתיחת דלתות היכל או חיסרון סכין לשחיטה, או שמא זהו פסול בקרבן והוי דחוי. נפק"מ תהיה במקרה שנפגם המזבח בין שחיטה לזריקה ולא בשעת השחיטה. כמו כן יש לשאול האם דין זה שייך במזבח הפנימי שיש בו קדושת כלי אך אין בו דין קדושת מקום – האם פגימת המזבח הפנימי פוסלת את הקטורת, וגרע דינה מאשר מצב בו נעקר המזבח שאז מקטירים במקומו.

והלבונה עליה קודם שילקט הלבונה. אין מחשבתו מועלת שחרי אינה דבר הראוי לעבודה. וכן כל כיוצא בזה".

8. ניתן היה להציע חילוק שלפי דברי רבא הקרבן כלל לא נפסל, ולפי דרשות אלו הקרבן נפסל אך לא נתפגל.

9. צ"ע בדבריו, שהרי גם אם המחשבה לא פוסלת בכל זאת הקרבן פסול שהרי הבהמה בעלת מום ולא תיקרב למזבח.

3. משמעות הדברים

יש לבחון האם למרות שאין הקרבן מתפגל בכל זאת הוא עובר על הלאו של "לא יחשב" שלכאורה תלוי בעצם המחשבה ולא בפסול הקרבן, כפי שכבר העלנו לעיל – האם האיסור הוא עצם המחשבה מצד הזלזול בקודש או דווקא מצד התוצאה שהופסדו הקדשים.

ז. צירוף מחשבות בפיגול

המשנה בזבחים כז ע"ב קובעת כי צריך כזית בפיגול. יש לבאר מה משמעות שיעור הכזית ואכילת פרס – האם מדובר בשיעור אכילה (או בשיעור הקטרה). אולם הגר"ז הסביר שזהו רק שיעור כמות הקרבן שיוצר חשיבות למחשבה הפוסלת את הקרבן. חקירה זו תשליך על מספר ספיקות בגמרא כפי שיבואר לקמן.

1. בין חוץ לזמנו וחוץ למקומו

הגמרא בדף לא ע"א מביאה מחלוקת בין רבא לרב המנונא ביחס לנידון זה:

איתמר חצי חוץ לזמנו חצי חוץ למקומו וחצי חוץ לזמנו – אמר רבא: ויקץ כישן הפיגול, ורב המנונא אמר: עירוב מחשבות הוי.

בביאור מחלוקתם נראה שיש שלושה ביאורים מרכזיים שקשורים להבנת חלות הפיגול כפי שיבואר לקמן.

א. דעת רש"י

רש"י כאן מבאר שלכ"ע שני חצאי שיעור הפיגול מצטרפים זה לזה, ורק במקרה שנעשה צירוף לחצי חוץ של פסול חוץ למקומו סבר רב המנונא שאי אפשר לפרק את הצירוף הזה על מנת ליצור צירוף מחודש עם חצי שיעור הפיגול. ורבא סבר שאף במקרה זה מצטרפים שני חצאי הפיגול זה לזה.

לאור פרשנות זאת, ניתן לומר שנחלקו עקרונית בהבנת מהות הפיגול:

לשיטת רבא, פיגול זו מחשבה ערטילאית ושיעור כזית נועד לאחשביה למחשבה, וממילא ניתן לצור מחדש פיגול גם כאשר לא היה שיעור בתחילה¹⁰. ולשיטת רב המנונא, פיגול זהו חפצא ממשי ושיעור כזית הוא לאחשביה לאכילה וממילא אי אפשר ליצור חלות פיגול ממשית מחדש בלי שהיה לכך תקדים, אלא ניתן רק להחזיר למצב קיים.

10. אולי כך ניתן להבין את תוס' ד"ה ויקץ (ע"פ גרסת השטמ"ק) שכתב שאין שייך כאן מצא מין את מינו וניעור, כיון שלא מדובר בחפצא של איסור אלא רק במחשבות.

ראיה מעניינת לתפיסה זו ניתן להביא מן הגמרא במנחות יג ע"ב המשווה בדעת ר' יוסי בין מחשבת פיגול למעשה טומאה. כדרך שטומאה מטמאת רק את מה שנוגע בה כך מחשבה לא תפסול אלא רק מה שחשבו עליו במדויק. דימוי זה מורה יותר על הבנה של עשיית חפצא מסוים וממשי של איסור שניתן להצטמצם לחלק מסוים מן הבהמה בעוד שמחשבה מפגלת את כל הקרבן בכללותו גם אם חשבו רק על מקצתו.

ב. דעת תוספות

מדברי התוס' (ד"ה התם) נראה שהבינו את מחלוקתם באופן שונה. לדבריהם חוסר היכולת של שני חצאי הפיגול להצטרף נובעת רק מכך שחצי שיעור האיסור שכבר הצטרף אינו מניח לחצי הראשון להתנתק ממנו כל עוד אין לו שיעור בפני עצמו. ע"פ דברים אלו נראה שיש לבאר את מחלוקת רבא ורב המנונא על בסיס היחס שבין פיגול לפסול חוץ למקומו.

לרבה במחשבת פיגול כוללת גם מחשבת פסול, לכן כאשר היא תימצא אפשרות לרמה גבוהה יותר של פסול, כגון חוץ לזמנו, הרי שהיא תוסיף חומרה על החומרה הקיימת. לפי זה החילוק בין פסול לפיגול הוא כמותי בלבד.

אולם לפי רב המנונא פיגול חלוק איכותית מפסול, ואלו שני דברים נפרדים. ממילא כאשר ישנו עירוב מחשבות יש כאן שני פסולים שונים לגבי המעורבים ולכן כל זמן שאין לפסול של חוץ למקומו קיום עצמאי, אין הוא מניח לפסול האחר להתנתק ממנו.¹¹

משיטת התוס' ניתן ללמוד על היחס בין הפסול לפיגול, וכן משאלת התוס' (ד"ה הא חזר) על ההשוואה שעושה הגמרא בין טומאת ראשון ושני לחצאי זית של חוץ לזמנו וחוץ למקומו:

הא חזר ועירבן ראשון הוי. תימה מה ענין זה אצל זה דגבי קרבן כשאמר חצי זית חוץ למקומו וחצי זית חוץ לזמנו הרי כבר נפסל הקרבן ואינו חוזר ונעשה פיגול אבל חצי ביצה ראשון וחצי ביצה שני שנתערבו דנעשה שני אין הטעם לפי שנתבטל חצי ביצה הראשון אלא משום דאין לו כח לטמאות בפני עצמו הלכך כשיצטרף עמו חצי ביצה ראשון למה לא יהא ראשון?

11. צ"ע מה יהיה הדין אם מתחילה יהיה חצי זית פיגול ואח"כ חצי זית חוץ למקומו ועוד חצי זית חוץ למקומו ואז חצי זית חוץ לזמנו. האם לפי התוס' ניתן יהיה לומר שיתחבר החוץ למקומו ויניח לחוץ לזמנו להצטרף, שהרי סוף סוף יש כאן פסול וכבר לא יכול להיות פיגול, שהרי לא גרע מכזית חוץ לזמנו וכזית חוץ למקומו, ולכן בהכרח אמר תוס' את סברתו רק לפסול ולא כדי ליצור פיגול משא"כ בטומאה שסברא זו נכונה כיון שכל כזית עומד בפני עצמו.

התוס' מקשים על ההשוואה, שכן ביחס למחשבות בקרבן לכשנתערבו המחשבות ישנה חלות פסול השונה מפיגול ולא יועיל לפגלו שוב, משא"כ בטומאה אין כאן חלות חיובית אחרת אלא חיסרון חלות טומאה גבוהה יותר אך כאשר היא תגיע יטמא הדבר כראשון?

על כך נראה לומר שתוס' מניחים שפסול ופיגול הם שני מושגים נפרדים וממילא כאשר ישנו פסול אי אפשר להגדיר זאת כפיגול. זאת, בניגוד לטומאה של ראשון ושני שאלו שתי רמות של טומאה שכאשר שני חל זה נובע בגלל חיסרון טומאה של ראשון אך לא חלות נפרדת. הנחה זו זהה לשיטת רב המנונא הסבור שהפסול נובע מחמת חוץ למקומו ולא בגלל שיש רמה בסיסית של פסול גם בפיגול, אך כפי שראינו רבא רואה את הדברים בצורה אחרת ולדבריו ההשוואה מובנת, כי הסיבה שיש פסול אינה בגלל החצי של חוץ למקומו אלא בגלל שעדיין אין כזית חוץ לזמנו כדרך שבטומאה ישנו דין של שני לא בגלל חצי ביצה של שני אלא בגלל חיסרון ביצה של ראשון.

ג. אפשרות שלישית

ניתן גם להציע אפשרות שלישית לפיה הם חלוקים בהבנת תהליך הפיגול כפי שביארנו לעיל ביחס לדין קרב המתיר כמצוותו:

לרבא פיגול זוהי חלות שם על הקרבן שמשתכללת בסוף הליך ההקרבה ואז מצרפים את החצאים הדומים, ולכן גם אם אין שיעור לפסול הפיגול מצטרף עם מינו ומחייב כרת¹².

לרב המנונא, לעומת זאת, פיגול זהו תהליך בהתהוות עבודות הקרבן וממילא רציפות הפיגול היא מהותית וחיונית, וכיון דהוי עירוב מחשבות נפסל הקרבן ולא יכול לשוב ולהתפגל.

לאור שלושת הביאורים האלו ניתן להבין את מחלוקת האמוראים לקמן ביחס למקרים נוספים.

רב דימי אמר שאם היה כחצי זית חוץ למקומו, חוץ לזמנו וחוץ לזמנו הרי שלכ"ע הוי פיגול כדברי בר קפרא. לאור דברינו נראה שאין זה נכון אלא בשיטת רבא ולא בשיטת רב המנונא, שהרי אם הולכים לפי הסדר כבר נעשה פסול. רב דימי יסבור שבמקרה זה יודה רב המנונא כיון שהם סמוכים זה לזה הרי שלא מצטרף לשאינו מינו אלא למינו.

12. יש להעיר שצירוף זה קיים דווקא בין שני חצאים במחשבות חוץ לזמנו וחוץ למקומו או בשני זיתים כיון שכל האכילה חשובה שהרי אסור להשאיר נותר, אך באכילה והקטרה אין כאן מחשבה בעלת משמעות כשיעור לפסול ולכן אין לה כל חלות והקרבן נותר בכשרותו.

רבין חולק על רב דימי וסובר כפי שביארנו לעיל ולכן מציע מקרה אחר בו יודו כ"ע דהוי פיגול. המקרה שהוא מציג הוא חצי זית חוץ לזמנו, חוץ לזמנו וחוץ למקומו שאז גם לרב המנונא הדין הוא שהוי פיגול שכן לפי הסדר נעשה פיגול קודם לכן.

רב אשי רוצה לחדש מקרה נוסף שנראה שנשען על דברי רבין אך היתה הו"א לפסול ולא לפגל. מדובר במקרה שחישב על חצי זית חוץ לזמנו ואח"כ על כזית שחציו חוץ למקומו וחציו חוץ לזמנו. למחשבה על כזית שלם יש יתרון וחסרון. מחד, אין כאן קדימות ונעשה כחושב על חוץ לזמנו פעמיים ברצף ולכן הוי פיגול. מאידך, ניתן היה לומר שישנה כאן יחידה סגורה של עירוב מחשבות ולא יצטרף לכחצי זית הראשון וקמ"ל שלא נחשוב כך.

הרמב"ם (פסוה"מ טז, ד) הביא את דברי רבא ואת חידושו של רב אשי:

חשב על חצי זית במחשבת הזמן ועל חצי זית במחשבת המקום וחזר וחשב על חצי זית אחר במחשבת הזמן הרי זה פגול. וכן אם חשב על חצי זית במחשבת הזמן וחזר וחשב על כזית חציו במחשבת הזמן וחציו במחשבת המקום הרי זה פגול.

2. צירוף פיגול בעבודות שונות

ניתן לומר שלפי הבנת רבא, גם אם יחשוב על חצי זית בעבודה אחת ועל חצי זית בעבודה אחרת – ניתן יהיה לצרף את המחשבות לחול על הקרבן אע"פ שלא היה שיעור בהתחלה. הגמרא במנחות יג ע"ב מסתפקת האם מחשבת פיגול מצטרפת משתי עבודות או לא. אמנם הגמרא מעלה תחילה אפשרות שדווקא שחיטה וזריקה, ששתיהן 'מתירים' ומשום שיש להם גורם משותף יש בכוחן להצטרף ולפגל את הקרבן, אך קבלה והולכה ששתיהן 'מכשירים' ואינן מתירות דם ובשר, שמא אין בכוחן להצטרף אלא כל עבודה יכולה לעמוד בפני עצמה ולפגל לבדה. לחילופין, מציעה הגמרא לתלות זאת בקרבה או בריחוק בין העבודות, וממילא ככל שהן קרובות זו לזו יש סיבה יותר לצרף את מחשבת הפיגול שלהן. הרמב"ם בהלכות פסוה"מ יד, י פוסק שהן מצטרפות בכל מקרה:

חשב בשעת זביחה לאכול כחצי זית ובשעת זריקה לאכול כחצי זית הרי אלו מצטרפין בין במחשבת המקום בין במחשבת הזמן. וכן אם חשב על כזית בשעת קבלה ועל כזית בשעת הולכה שארבע העבודות מצטרפות והרי הן כעבודה אחת.

נראה שדין זה מסתדר גם למ"ד אין מפגלין בחצי מתיר כיון שהחיסרון שם הוא בעבודה שתוכל להחיל חלות פיגול על הקורבן, בעוד שכאן החיסרון הוא רק בשיעור לאחשוביה.

3. צירוף באכילה עצמה ובין אכילה להקטרה

הגמרא מעלה מספר ספקות ביחס לתוכן המחשבה בנוגע לאכילת הבשר על מנת שהפיגול יחול על הקרבן. עקרונית, ניתן היה לומר שהספקות הללו תלויים בשאלה האם כל גדרי האכילה (כזית, באכפ"ס, אדם אחד) הם רק גורמי חיוב (או יציאה ידי חובת מצוה) אך הפעולה עדיין מוגדרת כפעולת אכילה, או שהם מגדירים את האכילה ככזאת ובלעדיהם אין שם אכילה על הדבר. לאור זאת, ניתן להציע שכאשר מדובר באכילת איסור ממש הרי שזקוקים להם, אך במחשבה על אכילה סגי בשם אכילה באופן כללי ואין צורך בכל גדרי החיוב.

כיוון נוסף הוא דעת בית הלוי הטוען שאין דין בכאפ"ס באכילת בשר קדשים כיון שזה דין באכילת גברא, ולא במצב שבו יש דין שבשר יאכל ע"י הכוהנים. לפי זה ניתן לומר שכאן יש סברא לומר שאין צורך בגדרי אכילה כי אין מדובר על פעולת גברא אלא על כך שהבשר יאכל. לפי כיוון זה יש לומר שהספק הוא האם צריך לחשוב על כזית מבשר הקרבן שייאכל ואין זה חשוב כיצד הוא נאכל, או שצריך לחשוב על גברא שיאכל את הבשר ואז זה תלוי בגדרי אכילה רגילים.

ניתן היה להציע כיוון שלישי לפיו יש לחקור מה בדיוק נעשה בתהליך הפיגול באכילת אדם. האם המחשבה פוסלת את מעשה ההקרבה בכללותו, או מטביעה שם על הקרבן, או שמא היא מחילה חלות של פסול חפצא בבשר הקרבן כשאר מאכלות אסורות.¹³ שאלה זו משליכה על כמעט כל ספיקותיה של הגמרא ונפרטן אחד לאחד.

תחילה קבע ר' ינאי שאם חשב שיאכלוהו כלבים למחר הרי הוא פיגול. נראה שאין כוונתו לומר שאכילת הכלבים היא שמפגלת, אלא עצם האכילה למחר היא מפגלת ובלבד שתוגדר האכילה כאכילה. לכן חיפשה הגמרא פסוק לפיו אכילת כלבים מוגדרת כאכילה.¹⁴ מעניין שלפי זה גם אכילת אש וגם אכילת אדם מצטרפים כי לשון אכילה מצרפת במחשבה בעוד שאם מדובר בצירוף חפצא של איסור הרי שהם מינים שונים ולא יצטרפו.

לאחר מכן הביא רב אשי שני ספקות ביחס למחשבה על אכילה על ידי שני אנשים, או מחשבה על אכילת כזית יותר מכדי אכילת פרס. הגמרא תלתה את הספק בשאלה האם בתר מחשבה אזלינן או בתר אוכלין אזלינן, וכן האם סגי באכילת גבוה

13. בדומה לעבירה בחילול שבועה להבא – האם העבירה היא בעצם מעשה העבירה שעובר אח"כ על שבועתו, כשאר עבירות שבתורה, או שמא העבירה היא בחילול ההיגד שנעשה למפרע.

14. לפי ביאור זה מובן מדוע אם חישב שיאכלוהו טמאים, אך לא למחר, אין זה פיגול, אך אם חישב שיאכלוהו למחר הוי פיגול למרות שחשב שיאכלוהו טמאים, כי גם אכילתם חשיבא כאכילה. ממילא לא קשה קושיית תוס' ד"ה חישב.

או האם צריך להשוותה לאכילת הדיוט¹⁵. ניתן לומר שהשאלה היא האם בפיגול העיקר היא יצירת מחשבה המפגלת את הקרבן, וממילא היא איננה נמדדת לפי אכילת איסור ממשי, או שמא ישנה כאן מחשב על יצירת חפצא של איסור והיא צריכה להיקבע לפי גדרי החיוב באכילת איסורים.¹⁶

כמו כן יש לבאר את הספק ביחס לאכילת דבר הנאכל ושלא נאכל, שלכ"ע לא מצטרף, בעוד שביחס לאכילה והקטרה שיש סברא לומר שכיון שחשב בדבר הראוי בשניהם הם יצטרפו לכדי פיגול. אם מדובר ביצירת חפצא ממשי פסול הרי שאין לצרף בשר ואימורים, אך אם מדובר במחשבה הפוסלת את ההקרבה או הקרבן בכללותו ניתן לומר שמה שחשוב הוא שהמחשבה ראויה ולצרף ביניהם.

הרמב"ם (פסוה"מ יד, י) פסק בכל הספקות הללו שהם מצטרפים, חוץ מהקטרה ואכילה, שסוף סוף אע"פ שזו מחשבה ראויה היא איננה זהה וניתן לומר שאין לחברם יחד, אך אם השתמש בלשון "אכילת אדם" ו"אכילת אש" – צירוף הלשון מהווה עילה לחיבור על מנת לפגל.

שאלה מעניינת נוספת היא האם פיגול הוא דווקא בדיבור או סגי במחשבה. לקמן בדף מב ע"ב נחלקו בכך ר"מ ורבנן האם סגי בשתיקה על דעת ראשונה, או שצריך דיבור מפורש, וכך פירש רש"י שם. אולם בשטמ"ק (ב"מ מב ע"א) כתב שבהכרח מדובר בדיבור, שאם לא כן איך קיימים כל החילוקים הללו. נראה שניתן להסביר מחלוקת זו לפי החקירה שהעלינו כאן. אם נאמר שמדובר ביצירת חפצא של איסור ממשי יש צורך בדיבור שייצור חלות, אך אם מדובר במחשבה שהיא פוגמת את סדר ההקרבה או מקלקלת את שם הקרבן – סגי במחשבה.

ח. פיגול בשינוי ייעוד

במשנה בדף לה ע"א מובאת מחלוקת בין ר' אליעזר לרבנן בעניין המחשב לאכול דבר שאין דרכו לאכול ולהקטיר דבר שאין דרכו להקטיר. דעת רבנן היא שבמקרה כזה אין מחשבת הפיגול חלה כלל ואין אפילו פסול, ולדעת ר"א למרות שאין בכך פיגול, הקרבן פסול.

להבנת מחלוקתם ניתן להציע שתי הצעות:

15. מעניין שמספק זה עולה שדווקא לומדים את גדרי אכילת הדיוט מאכילת גבוה כי מדובר על גדרי הפיגול. אך ביחס למהות ולטעם הפיגול הלימוד הוא להיפך כפי שמשמע מהפסוק העוסק באכילת אדם וממנו לומדים על אכילת מזבח.

16. כדרך שנתבארה מחלוקת רבא ורב המנונא לפי פירושו של רש"י לעיל.

א. ניתן לומר שנחלקו **בהבנת דין פיגול** לאור מה שהעלנו כבר בעבר: לדעת רבנן, מחשבת הפיגול היא מחשבה קונקרטית המתייחסת לפעולה מציאותית מסוימת, ממילא כאשר אותה פעולה אינה קיימת במציאות ההלכתית (אכילת אימורים או הקטרת בשר בעלים), אין המחשבה תופסת בה והקרבת כשר. אמנם לדעת ר"א, מחשבת הפיגול עיקר עניינה הוא **יצירת הנתק** בין מעשה ההקרבה לאכילה של המזבח או האדם על ידי דחייה בזמן. ממילא אם מוטיב זה קיים במחשבתו הרי שסגי בכך כדי לפסול את הקרבן.

ניתן לקשר דעה זו עם דעת ר"י כפי שמופיעה בהמשך הסובר כי כל מחשבת הינוח של הדם או האימורים למחר יש בכוחה כדי לפסול את הקרבן כיון שיש בכך יצירת נתק בין מעשה ההקרבה לאכילה. הקשר בין שתי שיטות אלו ניכר מן התוספתא בזבחים ב, ד המזהה את שתי השיטות מאותו בית מדרש:

השוחט את הזבח לאכול אמוריו ולהקטיר בשרו לאכול דבר שאין דרכו לאכול ולהקטיר הדבר שאין דרכו להקטיר כשר, ורבי יהודה פוסל. להניח את דמו ואת אמוריו למחר או להוציא לחוץ כשר, ור' יהודה פוסל. רבי אלעזר אומר: רבי אליעזר פוסל ור' יהושע מכשיר. אמר להן רבי יהודה: מה אם הניח את הדם למחר אינו פוסל, וחכמים אומרים: זה וזה כשר אין לך שפוסל אלא מחשבת אכילה והקטרה וזריקת דמים.

אמר רבי: פעם אחת היינו יושבין לפני רבי אלעזר והיה אסי הבבלי יושב לפניו ואבי עליו א"ל רבי השוחט את הזבח לאכול אמוריו ולהקטיר בשרו מהו? אמר לו: כשר. להניח את דמו ואת אמוריו למחר או להוציאן מהו? אמר לו: כשר, אלא שרבי אליעזר פוסל ורבי יהושע מכשיר. אמר לו: שנה לי את הדבר, ושנה לו. למנחה בא אצלו, אמר לו: שנה לי את הדבר, ושנה לו. למחרת בא אצלו, אמר לו: רבי שנה לי את הדבר, ושנה לו. אמר לו: מה זה יוסי, דומה שלא כוונת שמועתך? אמר לו: הן רבי, אלא שרבי יהודה שנה לנו פסול, וחזרתי על כל חברי ולא מצאתי לו חבר, סבור שמא טעות היא בידי, עכשיו שאמרת לי דבר משם ר' אליעזר החזרת לי אבדתי. זלגו [עיניו] דמעות, אמר אשריכם צדיקים שאתם מחבבים את התורה, לקיים מה שנאמר (תהילים קיט) "מה אהבתי תורתך וגו'", מפני שיהודה בנו של רבי אלעאי ואלעאי תלמידו של רבי אליעזר לפיכך הוא שונה משנתו של רבי אליעזר.

הגמרא במנחות יז ע"ב מבארת גם היא שישנה זיקה הדוקה בין שיטת ר"י לשיטת ר"א כפי שנתבאר לעיל.

ב. לחילופין, ניתן לומר שנחלקו **מהי האכילה הנדרשת על מנת שהמחשבה עליה תפגל את הקרבן**. לדעת רבנן צריך שתהיה אכילה אפשרית בפועל ולמרות שמבחינה מציאותית זה אפשרי כיון שמבחינה הלכתית לא ניתן לאוכלם כי הם מיועדים להקטרה אין המחשבה נתפסת או שמופקע מדבר המוגדר לאכילה וכשר. אמנם לדעת

ר"א די בכך שהאכילה תהיה אפשרית מבחינה מציאותית, ואף על פי שמבחינה הלכתית לא ניתן לאוכלם, לא פוקע מהם שם אוכל, אלא שיש מצווה להקטירם וזהו חיוב צדדי הרובץ עליהם, ולכן המחשבה תופסת והקרבת פסול.

ט. אברים שאינם מפגלים

המשנה מפרטת רישמה של אברים שהמחשבה לאוכלם חוץ לזמנו אינה מפגלת את הקרבן, ואשר חלקם אינם אסורים באכילה גם כאשר הקרבן התפגל פיגול גמור.

השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור ומן הרוטב ומן הקיפה ומן האלל ומן העצמות ומן הגידין ומן הקרנים ומן הטלפים חוץ לזמנו וחוץ למקומו כשר ואין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא.

השוחט את המוקדשין לאכול שליל או שיליא בחוץ לא פיגול. המולק את התורין לאכול ביציהן בחוץ לא פיגול. חלב מוקדשין וביצי תורין אין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא.

המשנה מציגה בפנינו שלוש קבוצות דינים. **הקבוצה הראשונה** מורכבת משני חלקים:

א. עצמות גידים קרניים וטלפיים – אלו דברים שבדרך כלל שאינם ראויים כלל לאכילה, וכשהם רכים הם ראויים לאכילה בדוחק.

ב. אלל (לרש"י: גיד קשה, לרמב"ם: חתיכות בשר על העור), רוטב, קיפה (תבלין שקיבל את טעמו של הקרבן) ועור – אלו דברים שאע"פ שהם ראויים לאכילה, הם אינם חלק מגוף הבהמה אלא דברים הטפלים לו.

הקבוצה השנייה כוללת את השליל והשליה, שלהם יש מעמד מיוחד מצד שהינם חלק מבשר הקרבן, אך מצד שני יש להם פוטנציאל ליישות נפרדת. עובדה זו גורמת לכך שדיניהם מורכבים כפי שנראה לקמן.

הקבוצה השלישית כוללת את הביצים והחלב שאינם חלק מבשר הקרבן ואין שם הזבח חל עליהם כלל, ולכן אינם מפגלים אותו ואינם מתפגלים עמו.

מניתוח דברי המשנה עולה כי לפנינו שלושה קריטריונים להגדרת אברים כחלק מהקרבן לעניין פיגול: חשיבות, חלק מן מגוף הבהמה, דבר הנאכל. נראה שעל מנת שניתן יהיה לפגל את הקרבן על ידם צריכים הם לעמוד בכל הקריטריונים הללו, ואילו על מנת להתפגל יחד עם הקרבן מספיקים שני קריטריונים.

מרכיב החשיבות הועלה כבר ביחס לעור האליה, שלמרות שאינו עולה על שולחן מלכים ואינו "למשחה", מפגלים בו. אלא שבמקרה ההוא גברו משתנים אחרים כדי שניתן יהיה לפגל על ידו. ייתכן שהסיבה היא מציאותית – שיעור האליה נחשב לחלק אינטגרלי מגוף הבהמה, כך שלא נדרשת הוכחת חשיבות על מנת להכלילו בכלל

האיסור. אך ייתכן שאף שאינו חלק ממשי מגוף הקרבן, יש בו קריטריונים המחשבים אותו ומצרפים אותו אל האיסור.

1. עצמות קרניים טלפיים ואלל

ביחס לקבוצה הראשונה, ברור מדוע אין מחשבה מפגלת על ידם ולא בהם כיון שאינם חלק מן הקרבן או כיון שאינם נאכלים או חשובים דיים כדי שהקרבן יתפגל על ידם.

תוס' ר"ד (ע"ז סז ע"א) הקשה מדוע אין הם נאסרים מדין טעם כעיקר? אכן ניתן לומר שבאמת הם נאסרים, אלא שהמשנה עוסקת בפיגול גמור שיש בו חיוב כרת, ומדין טעם כעיקר אין חיוב כרת. עוד ניתן לומר שאין איסור נותר פיגול וטמא אלא בבשר עצמו ולא בטעם. מה שהגמרא בהמשך דנה ביחס ל"כל הנוגע בהם יקדש" הוא רק מצות עשה על הגברא לאכול לפי הזמן של החמור, אך אין ללמוד מכך שקיים איסור פיגול בטעם בלוע.

2. דין שליל ושליה

ביחס לקבוצה השנייה, יש לבחון את דבריו של רבי אלעזר בגמרא ביחס לדין שליל ושליה ועוד שני מקרים:

אמר רבי אלעזר: פיגול בזבח נתפגל השליל בשליל לא נתפגל הזבח. פיגול באלל נתפגלה מוראה במוראה לא נתפגל אלל. פיגול באימורין נתפגלו פרים בפרים לא נתפגלו אימורים.
לימא מסייע ליה ושויים שאם חישב באכילת פרים ובשריפתן לא עשה ולא כלום מאי לאו הא חישב באימורים נתפגלו פרים? לא, הא חישב באימורין נתפגלו אימורין עצמן.

ר' אלעזר מחדש שלמרות שישנם דברים שאין מפגלים את הקרבן אף על פי הם מתפגלים עמו וחל עליהם איסור פיגול. הגמרא מביאה לעיקרון זה ראייה ממחלוקת ר"ש ורבנן ביחס לפיגול בבשר פרים הנשרפים, שלכ"ע אינו מפגל אך פיגול באימוריהם יגרום לפיגול בשרם, אך ראייה זו נדחית במסקנת הגמרא, משום שגם בפרים הנשרפים אין הפיגול באימורים מפגל את הבשר.

מדברים אלו עולה כי ישנן שלוש שיטות ביחס למה מתפגל אגב הקרבן.

ר"ש סבור שיש צורך בכך שתהיה אכילת אדם או אכילת מזבח החיצון אך כל אכילת מזבח הפנימי אין בה אלא פסול ולא פיגול לאור דברים שהעלנו בסברת פיגול.

רבנן סבורים שיש צורך שתהיה אכילת מזבח כלשהו בין החיצון ובין הפנימי.

ר' אלעזר סבור שדי בכך שישנו לדבר זיקה לזבח בכללותו ואגב זה הוא מתפגל אע"פ שאין לו שום קיום של אכילה לא של מזבח כלשהו ולא של אדם אלא שריפה בעלמא כדוגמת פרים הנשרפים.

לביאור שיטת ר' אלעזר נזדקק לדבריו של רש"י ד"ה קסבר:

קסבר רבי אלעזר שליל גופיה דזיבחה הוא דעובר ירך אמו הוא. ומיהו אין מחשבתו מפגלת הזבח דדבר שאין דרכו לאכול הוא, דרובא דאינשי לא אכלי ליה. ושליל עצמו לא נתפגל מדקתני מתני' לאכול שליל או שליא בחוץ לא פיגל.

רש"י כותב שסברת ר' אלעזר הסובר שהשליל מתפגל היא משום שהוא חלק מגוף הזבח שהרי הוא חלק מגוף הקרבן שכן עובר ירך אימו הוא. אמנם כדי להסביר מדוע הוא אינו מפגל כתב רש"י משום שאין דרכו להאכל וממילא אינו חשוב דיו כדי שמחשבת הפיגול תתפשט על ידו לכל הקרבן. זאת, למרות שבפירושו למשנה כתב רש"י ביאור אחר מדוע אינו מפגל:

לאכול שליל – שבמעה.

לא פיגל – את הזבח דלאו גופיה דזיבחה הוא.

מדברים אלו עולה שהסיבה שלא מפגלים בשליל אינה בגלל שאינו חשוב או לא נאכל אלא משום שאינו חלק מן הקרבן שהרי הוא הופך להיות יישות נפרדת.

ניתן לפרש את רש"י בשני אופנים:

האחד, המשנה תואמת את שיטת ר' אלעזר ובה הוא ראה את מקורו על מנת לחלוק על ר"ש ורבנן. כך גם ביאר רבא את המשנה למסקנה כראיה לשיטת ר' אלעזר בעניין השליל שעליו לא נאמר במפורש במשנה שאין חייבין עליו משום פיגול נותר וטמא. אלא שבמשנה ביאר את הסיבה לכך שאין מפגלים על ידו, וזה משום שאינו מגוף הזבח **הקרב למזבח**, ובגמרא ביאר מדוע הוא מתפגל, וזה משום שיש לו שייכות לגוף הזבח מעצם היותו **בשר מבשר הבהמה**. השליל נמצא במצב ביניים בו הוא היה מגוף הזבח ממש ובשר מבשרו והפך ליישות נפרדת זאת בניגוד לביצים וחלב כפי שיבואר לקמן.

השני, המשנה חולקת בהו"א על שיטת ר' אלעזר. לפי המשנה גם שליל ושליל לא מתפגלים אגב הקרבן, וזאת כיון שאינם חלק מגוף הזבח (עובר לאו ירך אימו הוא). לעומת זאת, ר' אלעזר סבור שהם כן מתפגלים והם חלק מגוף הזבח. כך נראה מלשונו של רש"י ב"לימא מסייע ליה" – שאינו מסייע רק בעניין פרים הנשרפים, אלא ביחס לעיקרון עצמו שלכאורה אין לו ביסוס מן המשנה עצמה.

נעיר עוד, שביחס לשליל ושליה ציטטו התוספות את התו"כ שממעט שני חלקים אלו מדין נותר. אך כיון שידוע שיש קצבה לזמן אכילתם ויש איסור לאוכלם לאחר מכן, הרי שיש לפרש מיעוט זה כמוסב רק על דין מחשבת נותר שהיא פיגול. כך באמת מבאר הרמב"ם, שסובר שהם כן חייבים בנותר פיגול וטמא כלשון המשנה וכהוכחת רבא.

התוס' בחרו לחלק בין איסור האכילה לבין דין הנותר וחייב השריפה. ניתן להצביע על חילוק זה כבר בגמרא בדף נו ע"ב המחלקת בין איסור האכילה שעל הגברא, שמתחיל כבר מבערב, בעוד שחייב השריפה שזהו גדר בחפצא חל רק בבוקר. ניתן בהחלט לומר שכיון ששליל ושליה הינם חלק מגוף הזבח ולכן זמן אכילתם נקבע ככלל הזבח, אך חיוב השריפה תלוי בגדר החפצא כפי שנותר לעצמו ואז הם כבר יישות נפרדת שדינה שונה מן הזבח עצמו.

הראב"ד, לעומת זאת, תמה מדוע דין פיגול חל בהם ולא דין נותר וטמא? על כך הוא מתרץ שני תירוצים:

א. ישנה גזה"כ שבפיגול מרבים כל דבר הנאכל, וזאת משום שפיגול הינו פסול שכולל את כל הקרבן, ובכלל זה גם השליל והשליה שבו. משא"כ נותר וטמא, שאינם אלא פסולים נקודתיים שחלים על אברים מסוימים ואינם מגדירים את כל הקרבן ולכן הם אינם חלים על השליל והשליה (שכל עוד לא יצאו מגוף הבהמה בדרך של לידה, לא יכולה לחול עליהם קדושת קודשים, והרי הם בהווייתם הבסיסית, שהיא בשר חולין).

ב. יש לחלק בין פיגול שנובע מדחייה בידיים, ובין נותר שנובע מאזלת ידיים. (ולפ"ז צ"ל שהשליל והשליה שבתוך בהמת קודשים, קיימת בהם ההגדרה הבסיסית של בשר קודשים גם טרם הלידה, ולפיכך הם יכולים להתפגל).

3. ביצים וחלב

הקבוצה השלישית, הם אינם אברים מגוף הבהמה, אלא יישות עצמאית לחלוטין השונה מהבמה בשם ובמראה. ניתן להשתמש בדיוק מדבריו של רש"י כדי להגדיר את ההבחנה ביניהם. רש"י בפירושו למשנה מגדיר את שליל ושליה כדבר שאינו מגוף הזבח. לעומת זאת, ביחס לביצים וחלב כותב רש"י:

חלב המוקדשין – חלב שבדדיה.

אין חייבין עליהן משום פיגול – אם פיגל בזבח ואכל מחלבה לא מחייב כרת דלאו זיבחה הוא.

כלומר, חלב וביצים לא רק שאינם חלק מגוף הזבח, אלא הם יישות עצמאית שאינה בעלת שם זבח כלל כיון שאינן ממין הבשר הקרב למזבח. (ולכן בקדושת הגוף לעולם המעילה בהם היא מדרבנן בלבד, (בניגוד לקדושת דמים שמעילתם מדאורייתא).

הרמב"ם (פסוה"מ יד, ה-ח) מסכם את העניין בצורה מסודרת ומחלק את המקרים השונים למספר קבוצות:

ה. אלו דברים שאינן ראויין לאכילה מן הקרבנות וראויין להקטרה: הדם והאימורין ובשר העולה והקומץ והלבונה מן המנחות הנקמצות.
 ו. ואלו ראויין לאכילה ואינן ראויין להקטרה: הבשר הנאכל מכל הזבחים בין הנאכל לכהנים בין הנאכל לכל אדם. ושיירי המנחות. ושתי הלחם ולחם הפנים.
 ז. ואלו דברים שאינן ראויין לא לאכילה ולא להקטרה. בשר חטאת הנשרפת. והעור של בהמה כולו חוץ מעור האליה שהוא [ראוי] לאכילה. אבל המוראה והוא הקרום הדק הדבק בעור ומבדיל בינו ובין הבשר אינו ראוי לאכילה. וכן העצמות והגידים והקרניים והטלפיים. והנוצה של עוף והצפרניים והחרטום שלו וראשי אגפיים וראש הזנב. אפילו מקומות הרכים מכל אלו הדבוקים בבשר שאילו יחתכו מן החי יבצבץ הדם ויצא הואיל ואינן חשובין נקראים דבר שאינו ראוי לאכילה לענין הקרבנות. וכן המרק והתבלין והשליל והשליא וביצת העוף והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא אלל. כל אלו אינן חשובין לענין מחשבת הקרבנות והרי הן כדבר שאין ראוי לאכילה.
 ח. ומחשבין על דבר העומד לאבוד או על דבר העומד לשריפה. המחשב באחת מאותן ארבע העבודות או בכולן. לאכול דבר שאין דרכו לאכילה. או להקטיר דבר שאין דרכו להקטרה. בין במחשבת המקום בין במחשבת הזמן הזבח כשר. כיצד חשב לשנות מדם הזבח. או לאכול מאימוריו. או מן הקומץ ומן הלבונה. בחוץ או למחר. או שחשב להקטיר מבשר הזבח או משיירי המנחה בחוץ או למחר הרי הזבח כשר. וכן אם חשב לאכול או להקטיר מן העור ומן העצמות והגידין והמרק או האלל וכיוצא בהן. בין במחשבת זמן בין במחשבת מקום הזבח כשר. וכן אם חשב לאכול מפריים ושעירים הנשרפין בחוץ או למחר הרי הן כשרים. וכן כל כיוצא בזה.

לעומת זאת, ביחס למה שמתפגל אגב הזבח מחלק הרמב"ם (פסוה"מ יח, כב-כג) בין שליל ושליליה לכל השאר:

כב. זבח שנתפגל, או שנתפגל לאחר זמנו ואכל ממנו. מן העור. או מן המרק. או מן התבלין. או מן האלל. או מן המוראה. מן הגידים ומן הקרניים ומן הטלפיים. מן הצפרניים מן החרטום ומן הנוצה ומביצי העוף. אינו חייב כרת. וכן טמא הגוף שאכל דברים אלו מקרבן כשר אינו חייב כרת. אבל מכין אותו מכת מרדות.
 כג. אכל מן השליל. או מן השליא. חייב משום פגול ונותר וטמא כאוכל משאר בשר הזבח.

מן הרמב"ם עולה שביצים וחלב לא מתפגלים אע"פ שגם הם נאכלים על ידי הדחק, שכן אינם מגוף הזבח כלל. כך גם יש לומר ביחס למרק ורוטב (כפי שהוסבר לעיל) וודאי ביחס לאלל ועצמות וגידים שאינם נאכלים כראוי. זאת, בניגוד לשליל ושליה שאע"פ שאינם חשובים הרי שניתן לומר שהם נאכלים והם חלק מבשר הקרבן.

נראה שלדעת הרמב"ם רבא לא חיזק את דעתו של ר' אלעזר בכל המקרים שהביא, אלא רק ביחס לשליל ושליה כפי שנאמר במשנה, זאת בגלל המורכבות הקיימת בהם כפי שהעלינו לעיל. אשר לפרים הנשרפים פסק הרמב"ם (בהלכה ז) שאינם מתפגלים למרות שהם יכולים להיאכל והם חשובים, כיון שאין להם מתירים שזה עיקרון שהתעלם ממנו ר' אלעזר.

נמצא, שבדרך כלל מה שלא מפגל גם לא מתפגל, מפני שאינו חלק מגוף הבהמה. לעומת זאת, בשליל ושליה כיון שהם בשלב הראשוני חלק אינטגרלי מן הקרבן ולאחר זמן הופכים ליישות אחרת. לכן למשוך את שם הקרבן אחריהם אין בכוחם, אך נכללים הם בקרבן לכשיתפגל.

4. לחמי תודה ושתי הלחם

בדומה לדין השליל והשליה ישנם גורמים נוספים שאינם מפגלים אך מתפגלים וזאת מפני התלות הסיבתית הקיימת ביניהם לעיקר הקרבן. הגמרא במנחות טו ע"א עוסקת בקרבן תודה ולחמיו וכן כבשי עצרת ולחמיהם:

מ"ט? אילימא משום דרב כהנא, דאמר רב כהנא: מנין ללחמי תודה שנקראו תודה?
שנאמר: והקריב על זבח התודה חלות, אי הכי איפכא נמי! הא לא קשיא, לחם איקרי
תודה, תודה לא איקרי לחם; אלא הא דקתני: הכבשים מפגלין את הלחם והלחם אינו
מפגל את הכבשים, לחם היכא אשכחן דאיקרי כבשים?
אלא (לאו) היינו טעמא, לחם גלל תודה ואין תודה גלל דלחם, לחם גלל דכבשים ואין
כבשים גלל דלחם. וצריכי, דאי אשמעינן תודה, התם הוא דכי מפגל בלחם לא מפגלא
תודה, משום דלא הווקקו זה לזה בתנופה, אבל כבשים דהווקקו זה לזה בתנופה,
אימא כי מפגל בלחם ליפגלי נמי כבשים, צריכא.

תחילה תלתה הגמרא את ההגדרה בשם הקרבן, ודחתה זאת לאור הדוגמא השנייה של כבשי עצרת. למסקנה, תולה הגמ' את ההגדרה בעיקר ובמתיר – לחמים מתפגלים אגב הקרבן כיון שהם טפלים לו ונגרר דינם אחר דינו. אך ביחס ליכולת לפגל את הקרבן כולו על ידיהם יש לדון גם קריאת שם מספיקה, או שמא צריך שיהיה הפיגול בעיקר הקרבן.

הגמרא המשיכה להסתפק האם ניתן יהיה לצרף כזית מאכילת התודה והלחם כדי לפגל את הלחם (ביחס לתודה, ברור היה לה שאין הלחם, הגרוע, מצטרף לאסור את

החמור ממנו). הגמרא מקשה על האפשרות שהתודה תצטרף לפגל את הלחם מק"ו – אם המפגל שהוא חצי זית תודה לא מתפגל, כיצד חצי הזית של הלחם שלא מפגל יתפגל?

אף שהגמרא מותירה ק"ו למסקנה, הרמב"ם (פסוה"מ יז, ח) פוסק שהתודה מצטרפת לפגל את הלחם. בליקוטי הלכות ביאר שהרמב"ם הבין שלמרות קושיית הגמרא הדבר נותר בספק, ולכן החמיר הרמב"ם. אך השפת-אמת תירץ שהגמרא כאן מניחה שאין עבודות מצטרפות ולכן אותו חצי זית לא חזי לאצטרופי ובטל ממנו לגמרי שם פיגול, אך הרמב"ם פסק כמ"ד שעבודות מצטרפות בפיגול, ולכן מכיוון שאותו חצי זית פיגול ראוי להצרף אל חצי זית פיגול בשר, ראוי הוא גם להצטרף לפגל את הלחם.

5. מנחת נסכים ולוג שמן של מצורע

בשני מקומות מביאה הגמרא מחלוקת תנאים בדין מנחת הנסכים, ואחד מהמקומות הסיבה לאי-היותם פיגול שונה. במנחות טו ע"ב הדיון הוא האם אינם מתפגלים כי הם מנותקים מגוף הקרבן, כדין ביצים וחלב. ובזבחים מד ע"א הטעם הוא משום שאין להם מתירים ולכן אין בכוחם להתפגל.

ניתן לבאר סתירה זו בכך ששורש שני העניינים אחד הוא – מכיוון שאין להם מתירים מוכח שהם יישות בפני עצמה, ויישות עצמאית מעידה על נתק ושוונות מגוף הקרבן. ואכן רש"י על הגמרא מביא את שני העניינים באותה סוגיה. מחד, הוא טוען כי הדם מתירן ליקרב ולכן הוי כדבר שיש לו מתירים למזבח, ומאידך הוא כותב שהטעם נגד של רבנן הוא משום ש"לאו מזבחה נינהו".

אשר לעצם הטענה שהדם מתיר אותם, ביאר הרמב"ם (בפירושו למשנה, זבחים ד, ג):

ור' מאיר אומר שדם הקרבן מכשיר הנסכים הבאים עמו למזבח ולפיכך חייבין עליהן משום פגול. וחכמים אומרים שהנסכים מכלל המתירין לא שיש להן מתיר אלא דינן כדין הדם.

במשנה בזבחים מובא דין הנסכין וגם דין לוג שמן של מצורע כשתי מחלוקות נפרדות. גם בגמרא במנחות מובאים שני מקרים אלו בנפרד וטענת ר"מ בשני המקומות היא כי גם לנסכים יש מתיר.

השפ"א בזבחים מעיר כי ניתן היה לחלק בין המחלוקת ביחס לשמן למחלוקת ביחס לנסכים, ולכן זה הובא בשתי מחלוקות נפרדות. ביחס לשמן אין הוא קרב על מזבח החיצון, וזהו טעמו של ר"ש, ואילו ביחס לחכמים ניתן לומר שהם יסברו שלוג השמן קשור לאשם יותר מנסכים לקרבן. אע"פ שבגמרא במנחות שתי המחלוקות הן בין ר"מ לחכמים.

אשר לדעת רבנן, ישנן שתי אפשרויות ביחס להבנת דין הנסכים שאינם מתפגלים:

א. נסכים אינם ממין הקרבן גם כאשר הם באים עם הזבח.

ב. נסכים הם חלק מן הקרבן אך אין הם זקוקים לדם כדי להתירן.

הנפק"מ תהיה האם הם נפסלים בשל כך, או שהם כשרים לחלוטין. כלומר, לאופן א' הם כשרים לחלוטין שכן אינם חלק מהקרבן אולם לאופן ב' הרי שהם נפסלים אולם לא מתפגלים כיון שאינם תלויים בדם.

אשר ליכולת לשנותם לזבח אחר, טענו התוס' (מנחות טו ע"ב) כי יש לחלק בין שחיטה כשרה שקובעת את נסכי הקרבן, לשחיטה פסולה של פיגול שהיא מרצה רק לפיגולה ולא להכשר כל הקרבן. המקדש־דוד מחלק בין מקרה של שינוי לזבח אחר לגמרי, ובין שינוי לבהמה אחרת מאותו סוג קרבן.

י. הפיגול – במתירי הקרבן

1. הגדרת המתירים במנחה ובזבח

מתירי קרבן בהמה הם הדם והאימורים, וכל אחד מהם נחשב כמתיר¹⁷ בפני עצמו, ולא כחצי מתיר, מפני שלכל אחד מהם מטרה עצמאית – הדם לכפרה והאימורים לריח ניחוח. כך גם לגבי מתנות הדם בחטאת חיצונה ובקודשים קלים שאינם מעכבות זו את זו – די לחשוב באחת מהן מחשבת פיגול כדי שהקרבן יתפגל, כיון שהשאר אינן חלק מעצם הכפרה, אלא הן תוספת מצוה בעבודת הקרבן, או דין נוסף הנלמד מהפסוק "סביב".

לעומת זאת, מתירי המנחה הם הקומץ והלבונה, ויש לברר את מעמדם לגבי פיגול.

הרמב"ם בפיהמ"ש (סוף פרק א) משווה אותם לדם ואימורים, וממילא הקטרתם דומה לזריקה והקטרה, שכל אחד מהם הוא מתיר בפני עצמו. וכן משמע מרש"י בזבחים מא ע"ב. סדר עבודתם שנוי במחלוקת: ברמב"ם (מעשה הקרבנות יג, יב) וברש"י על החומש (ויקרא ב, ב) כתוב שליקוט הלבונה נעשה לאחר הקמיצה וההקטרה היא משותפת לשניהם. ברם, רש"י במנחות יג ע"ב כותב שליקוט הלבונה

17. אמנם ידועה החקירה האם חובת הקדמת הקטרת האימורים לאכילת הבשר היא משום שהאימורים הם מתירי הבשר בגמר הכפרה והריצוי, או שמא הקדמתם היא מדין 'שלא יהא שולחןך מלא ושולחן רבך ריקם' (ולכן אם אבדו או נטמאו מותר לאכול את הבשר). הנפק"מ לכאורה תהיה – האם מותר לאכול את הבשר כבר עם נתינת האימורים על גבי המזבח (כששולחן הרב מלא), או שמא חובה להמתין עד שיישרפו באש (גמר הריצוי), כמשתמע מלשון הספרי במדבר קיח.

נעשה לאחר הקטרת הקומץ והלבונה מוקטרת בפני עצמה. לפי דבריו ניתן לומר שהקטרת הקומץ היא כזריקה ואילו הקטרת הלבונה היא כהקטרת אימורים.

בשיטה מקובצת (זבחים פג ע"ב, אות ב) עולה שקמיצת הסולת היא מתיר להקטרת הלבונה ולא רק של השיריים. אך יש להדגיש כי ביחס להקטרתם מפורש בגמרא במנחות יג ע"ב שניתן להקטיר את הלבונה לפני הקומץ ולהיפך ואינם מעכבים זה את זה וכך גם מפרש רש"י שם במפורש.

העולה מן האמור לעיל – שלפי שיטת רש"י קמיצת הקומץ הינה עבודה שלמה, וניתן לפגל בה את המנחה ללא תלות במחשבת ליקוט הלבונה, כשם שזריקת הדם אינה תלויה בהקטרת האימורים, ולפיכך הקומץ על מנת ללקט לבונה במחשבת פיגול – דינו כפיגול ממתיר למתיר. אולם לגבי הקטרת הקומץ והקטרת הלבונה – אין הקרבן מתפגל על שיפגל ששתיהן, והמפגל באחת מהן דינו כמפגל בחצי המתיר. כך עולה מן המשנה בדף יג ע"א שלא חשה לדין פיגול בחצי מתיר וכן בגמרא בדף טז ע"ב שמגדירה מתיר שלם כקמיצת סולת כי אין דין ליקוט לבונה זהה לכך. כך גם עולה מן הגמרא בזבחים מב ע"ב שמצטטת שהדין שעבודה אחת מפגלת בכל עבודות המנחה חוץ מהקטרה בלבד.

אמנם, הרמב"ם (פסולי המוקדשים טז, ז) סבור שליקוט לבונה הינו חלק מפעולת הקמיצה ולכן היא אסורה בזר. לדבריו, היא נחשבת חצי מתיר ולכן צריך לחשוב על שניהם כדי לפגל ולא רק על אחד מהם. וכך הם דבריו:

חשב מחשבת זמן בשעת קמיצה אבל לא בשעת ליקוט הלבונה, או שחשב מחשבת הזמן בשעת ליקוט הלבונה אבל לא בשעת קמיצה, הרי זו פסולה ואינה פגול עד שיחשב מחשבת הזמן בכל המתיר שהוא הקומץ עם הלבונה, בשעת קמיצת הקומץ וליקוט הלבונה, או בשעת נתינת שניהן בכלי, או בשעת הולכתן או בשעת זריקתן.

ונראה שהרמב"ם סבר שכל הגמרות המוזכרות לעיל, שמהן משתמע שקמיצת הלבונה וליקוטה אינן תלויות זו בזו, לא נפסקו להלכה, כיוון שיש ברייתא בגמרא בסוטה יד ע"ב שממנה משתמע שכל ד' עבודות קיימות גם בלבונה ולא רק הקטרה כפי שסברה הגמרא במנחות:

סדר מנחות כיצד? אדם מביא מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב, ונותנה לתוך כלי שרת ומקדשה בכלי שרת, ונותן עליה שמנה ולבונתה ומוליכה אצל כהן, וכהן מוליכה אצל מזבח ומגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו, ומסלק את הלבונה לצד אחד וקומץ ממקום שנתרבה שמנה, ונותנו לתוך כלי שרת ומקדשו בכלי שרת, ומלקט את לבונתה ונותנה על גביו (ומעלה אותו לגבי מזבח), ומעלהו ומקטירו בכלי שרת, ומולחו ונותנו על גבי האישים.

הרמב"ם (מעשה הקרבנות יג, יב) פסק כברייתא זו. ממילא מוכח שסבר שישנה עבודת קמיצה גם ביחס ללבונה והוא מעשה הליקוט שלה והנחתו על הקומץ. זו גם הסיבה שפסק הרמב"ם שליקוט לבונה פסול בזר מדין קמיצה, ולא מדין הולכה.

2. פיגול בחצי מתיר

בגמרא בזבחים מא ע"ב מובאת מחלוקת ר"מ ורבנן אם מפגלים בחצי מתיר או לאו. דוגמאות נוספות לכך מופיעות במשנה במנחות (טז ע"א) ובתוספתא זבחים (ג, ט-יב) ביחס לשני בזיכי לבונה, שני כבשי עצרת, מתנות חטאת פנימית, [הזאה ומיצוי דם בחטאת העוף]¹⁸.

מחלוקתם ניתנת להתפרש בשלוש אפשרויות:

אפשרות א – ר"מ סובר שהמחשבה היא הפוסלת את הקרבן והעבודה היא רק מנוף ואין צורך במתיר כולו. לעומת זאת, רבנן סוברים שהעבודה היא מפגלת ולכן אם אין עבודה שלמה אלא רק חצי מתיר אין כאן פיגול.

בדומה לכך ניתן להסביר את דברי התוס' בזבחים בדף כט ע"א – שגם למ"ד מפגלים בחצי מתיר, היינו דווקא כשהחצי הוא מסוים, כמו סימן אחד בשחיטה או פסיעה אחת בהליכה. גם כאן הסברה היא שצריך שיחול שם עבודה על העבודה המפגלת ולכן היא צריכה להיות בדבר מסוים. לעומת זאת, מן התוס' בדף כח ע"ב עולה שגם בתחילת סימן ובסופו ניתן לפגל. לשיטה זו נראה שהעבודה היא רק מנוף כדי לפסול את הקרבן ואין צורך בעבודה שלמה או דבר המסוים שיגדיר אותה.

אפשרות ב – ר"מ סבר שכיון שמדובר בעבודת מתיר של אותו החלק, יש בכוחה לפגל את הקרבן שהיא באה להתירו. ורבנן סוברים שכיון שהשירים לא מותרים באכילה עד שיוקרבו שני המתירים, נמצא שמחשבתו בטלה שכן הם ממילא אסורים באכילה.

ראיה לכך ניתן להביא מן הגמרא בזבחים קי ע"א:

בעי ר' יצחק נפחא: קומץ מהו שיתיר כנגדו בשירים? מישראל שרי או קלושי מיקלש?
אליבא דמאן? אי אליבא דרבי מאיר דאמר: מפגלין בחצי מתיר, מישראל שרי! אי
אליבא דרבנן דאמרי: אין מפגלין בחצי מתיר, לא מישראל שרי ולא מקלש קליש!

18. אמנם ביחס לשתי עבודות אלו הציג המנח"ח שתי שיטות האם הם נחשבות כעבודות עצמאיות או שמא אינם אלא עבודה אחת שהכל צורך זריקת הדם והוי כחצי מתיר. אמנם בדעת הרמב"ם יש להסתפק שכן לא הזכיר את הצורך לפגל גם בהזאה אלא כתב בפי"המ"ש שהמיצוי בעוף הוא כמו זריקה ושמה כוונתו לכל התהליך מההזאה עד המיצוי ולא חש לפרט שכן כלל בכך גם את עולת העוף.

כלומר מחלוקת ר"מ ורבנן תלויה בשאלה האם יש משמעות להתרה חלקית שאינה מבררת בפועל את היתר השיירים לאכילה. אמנם נראה כי ביאור זה אינו נכון שהרי לדעת רבנן אם יעשה חצי מתיר בשתיקה והחצי האחר במחשבת פיגול גם כן לא מפגל למרות שכבר אמורים השיירים להיות מותרים. זאת ועוד, פיגול יכול להעשות בכל העבודות שאינן מתיר כלל בעוד שהשיירים אסורים כך שאין זו סיבה למניעת הפיגול.

אמנם ניתן להציע את האפשרות הזו כיסוד למחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן במנחות טז ע"ב האם הולכת קומץ מפגלת, או שמעכבת אותה הולכת הלבונה. ושם סבר ר' יוחנן שכל עבודה שאינה מתרת, חברתה עבודה חשובה היא לפגל עליה בפני עצמה. וביאר רש"י שכיון שההולכה אינה חשובה כי אין לה תועלת עצמית אינה מעכבת בעד חברתה הולכת הקומץ מלפגל. כלומר, החיסרון בחצי מתיר הוא שהחצי השני שלא התפגל מעכב אותו, ואין החיסרון בכוחו של החצי המפוגל. ניתן לומר שישנו כאן דמיון לאפשרות ב שהוצגה לעיל.

לעומת זאת, המנח"ח (קמד, יא) ביאר שההבדל הוא אם העבודה מתירה או לא. ולכן כל עבודה שאינה מתירה היא בעצמה חשובה לפגל בפני עצמה כי אינה תלויה באחרים. לדבריו, דווקא בשחיטה שישנם שני סימנים,¹⁹ או קמיצה המתירה למנחה כולה או בהקטרה שהיא מתיר לשיירים, אז כל חצי מתיר הינו חלוש ואינו יכול לפגל את כל המנחה או הקרבן. אך בהולכה או בקבלה שאין הן עבודות המתירות, חשובות עבודה בפני עצמן ולא חצי מתיר. הסבר זה יותר קרוב לאופן הראשון שתולה את חיסרון חצי מתיר בכך שאין כאן עבודה שלמה מפוגלת.

הרמב"ם (פסוה"מ יז, טז) פסק שאין כבש מפגל את חברו ולא ציין שמדובר בשחיטה או זריקה אלא בעשייה, ומוכח שלא סבר כמו המנח"ח:

חשב באחד משני הכבשים מחשבת הזמן, ועשה השני במחשבה נכונה, זה שעשאוהו במחשבת הזמן פגול והשני כשר.

הגמרא במנחות (טז ע"ב) מעלה ספק במחלוקת ר"מ ורבנן, ולפי הדרך שבה פושטת הגמרא את הספק ניתן לעמוד על סברות מחלוקתם:

הקטיר שומשום לאכול שומשום עד שכלה קומץ כולו – רב חסדא ורב המנונא ורב ששת, חד אמר: פיגול, וחד אמר: פסול, וחד אמר: כשר. לימא, מ"ד פיגול כר"מ, ומ"ד פסול – כרבנן, ומ"ד כשר – כרבי! ממאי? דלמא עד כאן לא קאמר ר' מאיר התם – אלא דחישב בשיעורו, אבל הכא דלא חישב בשיעורו לא! ועד כאן לא קא

19. ומוגדרים כחצי מתיר בגמרא בפסחים טב ע"ב.

פיגול – מהותו, כלליו ופרטיו

אמרי רבנן התם – אלא דלא חישוב ביה בכליה מתיר, אבל הכא דחישוב ביה בכליה מתיר ה"נ דפגיל! ...

אלא מ"ד פיגול – דברי הכל, מאן דאמר פסול – דברי הכל, מאן דאמר כשר – דברי הכל; מאן דאמר פיגול דברי הכל, קסבר: דרך אכילה בכך ודרך הקטרה בכך; ומ"ד פסול דברי הכל, קסבר: (אינן) דרך אכילה בכך ואין דרך הקטרה בכך, והואי לה כמנחה שלא הוקטרה; ומאן דאמר כשר דברי הכל, קסבר: דרך הקטרה בכך ואין דרך אכילה בכך.

מדובר באדם שהקטיר שיעור שומשום מן הקומץ והלבונה כדי לאכול שיעור שומשום, וכך חזר ועשה עד שגמר להקטיר את כל הקומץ והלבונה. תחילה הגמרא משווה בין מקרה זה למקרה של פיגול בחצי מתיר. אך הגמרא חוזרת בה ומציעה לחלק הן לדעת ר"מ והן לדעת רבנן: ייתכן שר"מ מודה שחיסרון בשיעור הנו חסרון חמור ואינו חשוב כלל, ואינו כחצי מתיר שיש בו חשיבות מסוימת. ואף לרבנן – ייתכן שמכיוון שבסופו של דבר כל המתיר התפגל, מצטרפים כל חלקי הפיגול לשיעור מלא.

לבסוף הגמרא מציעה שהמחלוקת היא האם הפיגול תלוי בדרך אכילה או בדרך הקטרה, ולפי זה ההנחה היא שפיגול בחצי מתיר אינו מפגל משום שאין דרך עבודה בכך כיון שזקוקים לשני המתירים אלא משום שהעדר המתיר מפקיע מזה גדר של שם עבודה מלא.

ג. אפשרות שלישית ניתן להציע על פי גמרא אחרת העוסקת במחלוקת זו. על פי הגמרא בזבחים מא ע"ב מעלה הגמרא אפשרות שמחלוקת ר"מ ורבנן היא דווקא כשחצי העבודה שלא נתפגל נעשה לפני החצי שנתפגל, שאם לא כן אנו אומרים לגבי החצי (שנעשה בסתם) ש"כל העושה – על דעת ראשונה עושה". אך הגמרא דוחה אפשרות זו ומסיקה שרבנן מכשירים אף במקרה זה.

לעומת זאת בגמרא במנחות טז ע"א המהלך הוא הפוך: תחילה מנסה הגמ' לטעון שר"מ ורבנן נחלקו רק במקרה שהקדים הפיגול לסתם, אך דוחה זאת כי רואים שר"מ חלק אף בהקדים סתם לפיגול.

אף שהכלל "על דעת ראשונה הוא עושה" נדחה, ניתן לפרש את מחלוקת ר"מ וחכמים עד כמה צריך הדיבור של הפיגול להיות מפורש, או שסגי במחשבה בעלמא. דבר זה תלוי בשאלה האם פיגול הינו איסור מחשבה על הקרבן או יצירת איסור ממשי. אמנם, נראה שזה דווקא בהו"א, אך למסקנה המחלוקת היא מחלוקת עקרונית האם מפגלין בחצי מתיר גם אם לא התכוין לכל המתיר. אמנם בדעת רבנן ניתן לומר שגם אם התכוין צריך בכל זאת לומר בפה מהסיבה שנאמרה לעיל, כיון שזהו הליך של יצירת איסור ממשי ולא כי בהכרח צריך עבודה שלמה שתתפגל.

הגמרא במנחות (יז ע"א) מציגה ספק נוסף המתקשר למחלוקת זו ביחס לפיגול הקטרה על ידי הקטרה:

חריפי דפומבדיתא: הקטרה מפגלת הקטרה, ואפילו לרבנן דאמרי: אין מפגלין בחצי מתיר, ה"מ היכא דחישב ביה בשירים, ולבונה במילתא קיימא, אבל הכא דחישב לה בלבונה, כמה דחישב ביה בכוליה מתיר דמי...

יתיב רב מנשיא בר גדא קמיה דאביי ויתיב וקא אמר משמיה דרב חסדא: אין הקטרה מפגלת הקטרה, ואפילו לר"מ דאמר: מפגלין בחצי מתיר, ה"מ היכא דחישב בהו בשירים, דקומץ מתיר דידיהו, אבל הכא דקומץ לאו מתיר דלבונה הוא, לא מצי מפגל ביה.

מן הגמרא עולה שגם אם נאמר שלפי רבנן אין מפגלין בחצי מתיר משום שאין כאן עבודה שלמה שמתפגלת, הרי שבמקרה וכן חושב על כל העבודה זה יועיל שהרי גם אומר זאת בפיו. אמנם בדעת ר"מ שהמחשבה חלה על הקרבן ומפגלתו זה בתנאי שזוהי עבודת מתיר אך במקרה שאין יחס של מתיר ביניהם אין ביכולתה לפגל.

לבסוף הגמרא מביאה נפק"מ שבה כולם יסכימו שיהיה פיגול, ופסקה הרמב"ם (פסוה"מ טז, ח):

חשב בשעת הקטרת הקומץ שיקטיר הלבונה למחר אינה פגול שאין הקטרה מפגלת הקטרה, וכן אם הקטיר הלבונה לבדה או הקומץ לבדו והוא מחשב לאכול שירים למחר הרי זו פסולה ואינה פגול שאין מפגלין בחצי מתיר, אבל אם הקטיר את הקומץ לבדו וחשב שיקטיר לבונה למחר ואחר כך הקטיר הלבונה וחשב שיאכל השירים למחר הרי זה פגול, שהרי פשטה מחשבת זמן בכל המנחה.

כלומר, כיון שהזכיר בעת הפיגול את שני המתירים הרי שניכר בפיו שכוונתו שיתפגל כל הקרבן וממילא יכולה לחול מחשבת הפיגול על כל הקרבן כאיסור ממשי, משא"כ כאשר לא הוזכר המתיר השני. כלומר, הגמרא קיבלה את מה שנאמר בדעת רבנן, ורק משום שהקטרה לא מפגלת הקטרה נדרשה להוסיף את העניין שלאכול שירים למחר.

אמנם יש לשים לב להבחנה בין פירושי הראשונים לבבא זו: "הקטיר קומץ להקטיר לבונה לאכול שירים למחר". רש"י (מנחות יז ע"א ד"ה לימא הקטיר) פירש – שחשב בהקטרת הקומץ על שני דברים אלו: להקטיר לבונה למחר ולאכול שירים למחר, בניגוד לרמב"ם (שם) שפירש שחישב בהקטרת הקומץ להקטיר לבונה למחר, ובהקטרת לבונה חישב לאכול שירים למחר.

השפ"א מקשה על שני הפירושים ומציע ביאור שלישי:

והנה לפירש"י הסברא תמוה דמה בכך דחישב גם על השירים ודאי פיגול דקומץ שהי' על השירים פיגול הוא אבל חצי מתיר הוא כיון דמחשבת הקטרת לבונה לא מעלה

פיגול – מהותו, כלליו ופרטיו

ולא מוריד מאחר דאין הקטרה מפגלת הקטרה וגם הדיוק בין לשון לאכול בין ולאכול דקדייק קלוש הוא. גם פי' הרמב"ם שבשעת הקטרת לבונה חישוב על השירים סברא דחיקא היא כיון דפיגול הראשון לאו כלום הוא מה לי במעשה אחרונה וגם העיקר חסר מן הספר שלא נזכר בגמ' מה שחישוב בשעת הקטרת לבונה.

ולולי הראשונים ז"ל הי' נראה לע"ד לפרש דחישוב בשעת הקטרת קומץ להקטיר לבונה במחשבת אכילת שירים למחר, כי היכי דמחשבין מעבודה לעבודה בפסול דשלא לשמה ששחט ע"מ לזרוק שלא לשמה פסול ה"ה היכא שחישוב בהקטרת הקומץ שיקטיר הלבונה בפסול מחשבה דפיגול ואפי' אי נימא דכה"ג לאו פיגול הוא מ"מ עכ"פ אם באמת חישוב אח"כ ג"כ בשעת הקטרת הלבונה כן מהני המחשבה הראשונה להיות נקרא פיגול בכל המתיר.

נראה ליישב את דעת הרמב"ם באופן הפוך ממה שהבין אותו השפת-אמת. הרמב"ם סבור שעיקר הפיגול נעשה בהקטרת הלבונה (ולא בהקטרת הקומץ) שנעשתה על דעת אכילת שירים למחר, ואין כאן כל קשר לדין הקטרה מפגלת הקטרה. בעיית חצי מתיר נפתרת בעקבות העובדה שחשב על כל מתירי המנחה במובן של איחור זמן וממילא פשטה מחשבת זמן בכל המנחה.²⁰ לאור זאת ביאור הגמרא בדעת רבנן לא נדחה, אלא רק האוקימתא של הקטרה מפגלת הקטרה. זאת, בניגוד לדעת רש"י והשפת-אמת שמתירים את פעולת הקטרת הלבונה בסתם, וחוזרת בעיית חצי מתיר.

3. דין פיגול בדבר שאין לו מתירים

המשנה בזבחים (מב ע"ב) מפרטת דברים שאין להם מתירים למזבח או לאדם שאינם בכלל הפיגול והאוכלם אינו חייב כרת. רש"י (מנחות יד ע"א ד"ה כל) תמה מדוע אין פוטרים מכרת מצד שקומץ, לבונה ודם הם המתיר בעצמו ולא מצד שאין להם מתירין, ומעמיד באוקימתא שכבר נעשתה עבודת המתיר באופן חלקי ואע"פ כן לא חייב כרת בגלל הטעם השני ולא הראשון.

דין זה שאין מפגלים בדברים המתירים יכול להיות מוסבר בשני פנים: א. אין דין פיגול כיון שהוא מתיר ואם יאכלוהו אז לא קרב המתיר כמצוותו. ב. משום שאין לו מתירין הרי שהוא עצמאי ואין אפשרות לפגלו באמצעות פעולות אחרות הקודמות לו כיון שאינן מתייחסות אליו כדי להתירו וה"ה גם לא לפגלו.

בעקבות כך דנו הראשונים האם הוא לא נפסל כלל בשל עצמאותו ולא רק שלא מתחייבים כרת באכילתו או שמא הוא נפסל שכן הוא חלק מקרבן גדול שמתפגל.

20. המנח"ח במצוה קמד אות א מעיר כי ה"ה אם חישוב בזריקות של חטאת הפנימית לזרוק את חלקם מחר ובאחרות חישוב לשפוך שירים מחר שנתפגל כל הקרבן מטעם שפשטה מחשבת פיגול בכל הקרבן גם לדעת רבנן.

4. פיגול מתיר על ידי מתיר אחר

המשנה במנחות (יג ע"א) מביאה מחלוקת בין ר' יוסי לרבנן האם ניתן לפגל בקומץ את הלבונה או לא:

הקומץ את המנחה לאכול שיריה או להקטיר קומצה למחר מודה רבי יוסי בזה שהוא פיגול וחייבין עליו כרת. להקטיר לבונתה למחר – רבי יוסי אומר פסול ואין בו כרת, וחכ"א פיגול וחייבין עליו כרת. אמרו לו מה שינה זה מן הזבח? אמר להן שהזבח דמו ובשרו ואימוריו אחד ולבונה אינה מן המנחה.

טעם המחלוקת העולה לכאורה מן המשנה הוא האם מפגלים ממין למין מכיוון שהכול נחשב לאותו שם של קרבן, או שמא אין מפגלים כי זהו מין אחר. אולם בגמרא מובאת דעתו של רבי יוסי הסובר שאין מפגלים מבזיך לבונה לבזיך לבונה, אע"פ ששניהם אותו מין – מוכח שטעמו של רבי יוסי אחר.

נראה שסברת רבי יוסי היא שכל מקום שהמתיר הוא עצמאי יש לפנינו שני סדרי עבודה נפרדים שאינם מושפעים זה מזה. ממילא אם נפגם סדר עבודה אחד הוא אינו מפגל את סדר העבודה האחר, ולכל היותר פוסלו.

לעומת זאת, רבנן סבורים שכאשר הם נקבעים בכלי אחד זה מורה שהם בני חדא ביקתא ויש להם קדושת הגוף ושם קרבן משותפים, כך שכל אחד מהווה רק חלק מן השלם. ממילא כאשר נתפגל מתיר אחד נתפגל שם הקרבן ולא רק סדר עבודתו וממילא מתפגל גם המתיר השני. משא"כ בשני כבשי עצרת, שאע"פ ששם משותף להם, שניהם קרבנות עצמאיים שמתוסף להם שם קרבן כללי יותר. לכן כאשר נתפגל אחד מהם אין הוא גורר את חברו בהכרת, כיון שהוא עומד כשלעצמו.

הרמב"ם (פסוה"מ יז, יז) פוסק כסתמא דמשנה בדף טז ע"א הסותמת כדעת ר' יוסי שאין מתיר מפגל מתיר:

שחט אחד מהן וחשב בשעת שחיטתו שיאכל מבשר השני למחר שניהן כשירים שאין מחשבין מזה על זה.

5. הקטרה מפגלת הקטרה

הגמרא (בדף יז ע"א) דנה בשאלה האם הקטרה מפגלת הקטרה. נראה שהשאלה תלויה בשאלה האם מתיר יכול לפגל מתיר. אם אינו מפגל – הרי גם הקטרה לא תפגל הקטרה, שהרי הינה עצמאית. אמנם למ"ד שמתיר מפגל מתיר – הוא הדין לכאורה שגם הקטרה תפגל הקטרה. נמצא, שספקה של הגמרא הינו רק לדעת ר' יוסי. למסקנה עולה שאין הקטרה מפגלת הקטרה, שכן מתיר אינו מפגל מתיר.

6. פיגול הקרבן על ידי פיגול חלקי

במשנה (זבחים כז ע"ב ו-כט ע"ב) נאמר במפורש כי קרבן מתפגל גם על ידי מחשבת אכילת מקצתו חוץ לזמן, ואפילו כזית ממנו, וה"ה להקטרת מקצת מאימוריו.

לעומת זאת, במשנה במנחות יג ע"ב מובאת מחלוקת תנאים האם מחשבת פיגול במקצת מן המנחה מפגלת את כולה, או לא. במשנה ובגמרא מובאים שני מקרים שהם שלושה: א. השוחט את כבשי העצרת על מנת לאכול אחת משתי החלות חוץ לזמן; וכן המקטיר את בזיכי השולחן על מנת לאכול את אחד הסדרים של לחם הפנים חוץ לזמן. ב. השוחט בהמה על מנת לאכול רק אחד משתי ירכיה חוץ לזמן. ג. השוחט את כבשי העצרת ע"מ לאכול חצי זית מכל חלה חוץ לזמן (וה"ה לבזיכים).

לגבי המקרה הראשון נחלקו רבי יוסי ורבנן במשנה, רבי יוסי סובר שהחצי השני פסול אך אינו פיגול, וחכמים סוברים ששניהם פיגול. ביחס למקרה השני מובאת מחלוקת אמוראים לפיה רב הונא סבור שר' יוסי חולק גם במקרה זה ורב נחמן סבור שהוא מודה בו. מחלוקתם בפרשנות דברי ר' יוסי ביחס לזה גוררת גם מחלוקת ביחס למקרה השלישי.

לפי רב הונא יש לבאר שר' יוסי סבור שדין הפיגול כדין הטומאה וביסודו הוא יוצר חלות ממשית של איסור של מה שחשבו עליו מחשבת פיגול. בכלל מחשבה זו כלול מה שהוא חלק אחד עם אותו החלק וממילא כל מה שאינו בכלל אותו חלק לא מתפגל. אין הבדל אם מדובר בשתי חלות שהם גופים פיזיים נפרדים או שני ירכיים שהם שני חלקים של שלם אחד. לפי הבנה זו לא תועיל מחשבה מפורשת על שניהם כיון שהם חלוקים בעצמם כשני גופים וגם ירכיים לעניין זה אם יוגדרו כשני גופים לא תועיל מחשבה לצרפם לכזית אע"פ שכדי שיתפגלו שניהם תועיל מחשבה.

רבנן סבורים לשיטתו, כי מחשבת הפיגול הינה מחשבה שהיא בעצמה יוצרת פסול על הקרבן בכללותו ללא התייחסות לחלק ספציפי שנאסר. מחשבה זו בכוחה לגשר על חילוק גופים ולצרף זית מכל הקרבן כולו גם אם מדובר בגופים נפרדים ובמיוחד אם חשב על כך במפורש.

לפי רב נחמן מחלוקתם יותר מצומצמת ביחס להבנת פעולתו של דין הפיגול ולכ"ע המחשבה חלה על בשר הקרבן ממש אלא שנחלקו אם הוי שני גופים שהרי הוא מחולק פיזית או גוף אחד כיון ששם הקרבן משותף להם. ממילא רק לפי הבנה זו ניתן להציע בדעת ר' יוסי הצעת ביניים שאם תהיה מחשבה מפורשת על שניהם יחדיו שהיא תוכל לצרף את שני חלקי הקרבן לכזית ולפגל את הקרבן, כפי שהסיקה הגמרא שביחס ללחם הפנים התורה הגדירה אותה כמנחה בעלת גוף אחד וכמנחה בעלת שני

גופים בהתאם לכוונתו של האדם. הגמרא מכריעה כדעת רב נחמן וממילא דעת רבנן נותרת בקיצוניותה כפי שעולה משיטת רב נחמן.

יא. המפגל בפנים על הנעשה בחוץ, ולהיפך

הגמרא בזבחים מד ע"ב וכן במנחות יד ע"א מביאה את מימרתו של ר' אלעזר בעניין פיגול בדבר הנעשה בפנים ומסיקה שאין מפגלים אלא במחשבה בחוץ בדבר הנעשה בחוץ. הגמרא מביאה לכך מקור מן ההשוואה לזבח השלמים שכל מעשיו ומחשבותיו נעשים על המזבח החיצון.

ראשית, נעיר כי אין הכרח לזהות דין זה עם דינו של ר"ש שסבור שקרבן פנימי מופקע לחלוטין מדיני פיגול משום שבכל שינוי בדיניו הוא מיד נפסל בעוד שכאן מדובר על עבודות שנעשו בפנים ואעפ"כ נחלקו הראשונים כיצד להבין את דין זה:

הרמב"ם (פסוה"מ יז, ד-ו) ורש"י על המשנה הבינו שעל מנת לפגל צריך שהעבודה והמחשבה יהיו באותו מקום. נראה שלהבנתם חלוקות עבודות פנים מעבודות החוץ או אפילו מאכילת החוץ, וממילא אין אפשרות להשפיע על הקרבן באופן זה כיון שאינן מכשירות את המשך פעולתו במצב זה.

אולם **הראב"ד והתוס'** הבינו שזה דין בעבודת פנים שאין בה פיגול כיון שחומריתה גורמת שכל שינוי בה פוסל את הקרבן וכך לא מתאפשר מצב של פיגול. לפי זה, אם יהיו פיגול בעבודות החוץ של קרבן פנימי – הקרבן יתפגל.

נפק"מ תהיה במקרה שקיבל בפנים על מנת לזרוק בפנים למחר. לרמב"ם ולרש"י הקרבן יתפגל, ואילו לתוס' והראב"ד הוא רק ייפסל. כמו כן, נחלקו המפרשים אם דין זה אמור דווקא במקום שבפועל נעשתה בו העבודה שבפועל – כפי שעולה מן הירושלמי (יומא פ"ה ה"ד), או שמא מדובר בסוג העבודה ולא משנה היכן עשו אותה בפועל – כך עולה מדברי הרמב"ם (פסוה"מ ט, ו):

חשב על הדם הניתן למעלה לתתו למחר למטה, או על הדם הניתן למטה לתתו למחר למעלה, או שחשב על הדם הניתן בפנים בהיכל לתתו למחר במזבח החיצון, או שחשב על הדם הניתן במזבח החיצון לתתו למחר בפנים בהיכל אינו פגול, אף על פי שחשב מחשבת הזמן הואיל ושינה מקום נתינת הדם במחשבתו הרי זה פסול ואינו פגול, ומאחר שביארנו בהלכות אלו שהדם שניתן שלא במקומו כאילו ניתן במקומו למה לא יהיה זה פגול במחשבה זו שחשב ליתן הדם שלא במקומו למחר, מפני שהדם הניתן שלא במקומו אף על פי שהזבח כשר אינו מתיר הבשר באכילה כמו שביארנו...

אשר לחטאות הפנימיות שלכאורה אין היכי תמצוי לפגל בהן שכן לעולם הפיגול יהיה מבפנים לחוץ ולהיפך – ראה מש"כ לעיל בפרק ד.